האקדמיה ללשון העברית

# לשוננו

כתב עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

כרך שמונים וארבעה
תשפ"ב

ירושלים תשפ"ב

לשוננו
כתב עת לחקר הלשון העברית
והתחומים הסמוכים לה
כרך שמונים וארבעה, תשפ״ב

## תוכן העניינים

פתח דבר 7

אהרן ממן — משה בר־אשר ולשון חכמים 13
חיים באר — בֶּרוֹנָה, על אדמת העברית: סיפורה של פגישה ראשונה 17

מאמרים
ורד נעם — לשון חכמים במגילות ים המלח: זיהוי חדש של מונח הלכתי 21
משה פלורנטין — היש שב״ח בתורת השומרונים? 37
שטפן שורש, אלינה טרשין ופרנק וייגלט — השימוש בתרגומים הארמיים והערביים של החומש השומרוני בלקסיקוגרפיה של העברית השומרונית 50
יהודית הנשקה — כתב יד קיימברידג׳ למשנה: מסורת ומסירה 60
מיכאל ריז׳יק — הדיבור הישיר בלשון המשנה 76
שמעון שרביט — השימוש בצורת הנקבה להבעת הסתמי בלשון חז״ל 93
אלכסיי (אליהו) יודיצקי — מה בין ״שיויו״ ל״שיואו״? 105
אליצור א׳ בר־אשר סיגל — ״כלשהו״: בין לשון חז״ל לעברית החדשה 110
רבקה שמש־ריסקין — עיוני שיח ותחביר בטיעוני קל וחומר בשיחות המשא ומתן ההלכתי במשנה ובתוספתא 144
דורון יעקב — חילופי ״בתוך״ ו״לתוך״ בלשון חז״ל 158
נורית שובל־דודאי — מעמד היוונית והרומית בארץ ישראל: עדות המילים השאולות בלשון חכמים 179
שמחה גרשון בורר — תיקוני הסופר בכתב יד קאופמן למשנה: עיון בארבע דוגמאות של טעויות מחמת הדומות שתוקנו בידי הסופר 216
אורי הולצמן — מהדורת המשנה לפי כ״י קאופמן: השלמת הטקסט – שיקולי עריכה 227

| | | |
|---|---|---|
| שמא יהודה פרידמן | הערות ללשון התוספתא | 240 |
| אורי מור | ייחודי תצורה בספרי זוטא במדבר | 253 |
| עמנואל מסטיי | כיצד השפיעו הבדלי דיאלקט על פרשנות המקורות הארץ־ישראליים בתלמוד הבבלי: שני עיונים | 269 |
| אריאל שוה | "להבין משל ומליצה": על שני לשונות קשים מן המדרש וגלגוליהם | 292 |
| שולמית אליצור | ממילונם של פייטני ארץ ישראל הקדומים: שני שורשים והרחבותיהם הסמנטיות | 315 |
| אהרן ממן | מנחם בן סרוק ולשון חז"ל | 330 |
| עפרה תירוש־בקר | צורן סיומת הרבים בלשון חז"ל על פי כתבי יד קראיים | 353 |
| חיים א' כהן | "לחם נקודים" לר' יעקב עמדין על מסכת אבות | 363 |
| יהונתן וורמסר | ניקוד המשנה במהדורות "משניות קהתי" | 378 |
| מור שמש | עברית מקראית בלבוש אשכנזי: לשונן של מובאות המקרא במסורת קריאת המשנה באשכנז | 392 |
| אריאל גבאי | צורות ההקשר וההפסק בדפוסים המנוקדים הראשונים של המשנה: בין כתבי היד למסורות הקריאה של הספרדים | 409 |
| אדם בן־נון | מסורת תימן בלשון המשנה בדור האחרון: מתורה שבעל פה לתורה שבכתב | 428 |
| יוסף תדגי | שקיעי צורות לשון חכמים בערבית של יהודי המערב | 450 |

ביקורות

| | | |
|---|---|---|
| ישי רוזן־צבי | פירוש רץ מדעי לתלמוד – כיצד? | 478 |

| | |
|---|---|
| תקצירים באנגלית | VII |

אליצור א׳ בר־אשר סיגל

# ״כלשהו״: בין לשון חז״ל לעברית החדשה

## 1. מבוא

הצירוף ״כל + ש־ + כינוי גוף נסתר״ החל לשמש בלשון חז״ל והוא רווח בעברית החדשה.[1] שימושיו בכל אחת מן התקופות הללו שונים הן בתחביר הן בהוראה, וההבדלים ניכרים כבר בכתיב: הכתיב הנפוץ בכתבי היד של המשנה והתלמוד מפריד בין הכמת **כל** ובין הצירוף ״ש־ + כינוי גוף שלישי״ (=כל שהוא, כל שהיא, כל שהם/ן),[2] ואילו בעברית החדשה הנוהג הוא לכתוב אותם יחד, כמילה אחת, והאל״ף נעדרת בסוף הצורה (=כלשהו, כלשהי).[3]

* אני מבקש להודות לורה אגרנובסקי, נעה באסל, נורה בונה, אמו״ר משה בר־אשר, מירי בר־זיו לוי, דורון יעקב, לובה יעקובוב, עדינה מושבי, מיכל בר־אשר סיגל, אריאל שוה ורות שטרן, שקראו גרסאות קודמות של המאמר והעירו עליהן. תודתי נתונה למרכז מנדל סכוליון באוניברסיטה העברית. המחקר הזה נכתב במסגרת קבוצת המחקר ״בלשנות היסטורית וסמנטיקה פורמלית״ המתנהלת בחסותו. המחקר למאמר הזה נתמך על ידי הקרן הלאומית למדע (מענק מס׳ 2765/21) שניתן לאיתן גרוסמן, לאליצור בר־אשר סיגל ולנורה בונה, ועל ידי המחקר של ERC, במסגרת של ERC (H2020/2014–2020), מענק מספר 741360 שניתן לפרופ׳ עידית דורון ז״ל. אני מודה לחברות ולחברים בקבוצת המחקר על החייאת העברית במסגרת פרויקט ERC על הדיונים בקשר למאמר הזה. הציטוטים במאמר הם על פי כתבי היד והחיבורים המופיעים באתר מאגרים של האקדמיה ללשון העברית.

1. הצירוף הזה הופיע לראשונה בלשון חז״ל במשנה, בתוספתא ובמדרשי ההלכה והמשיך לשמש בכל תולדות העברית מאז. הוא אינו קיים בלשון המקרא או בלשון המגילות מקומראן. אין בלשון המקרא או בלשון קומראן אפילו מקבילה של הרכיבים הללו (*״כל אשר הוא״) בהוראות דומות להוראות המשמשות בלשון חז״ל.

2. בכתבי היד של המשנה ובשאר החיבורים בספרות חז״ל נמצא התאם במין ובמספר בין הכינוי של הגוף השלישי ובין השם שאליו הם מכוונים. ברם, גם בכתבי היד אנחנו מוצאים שימוש מכליל בצורת הזכר **כל שהוא**. כך למשל בכ״י וינה של התוספתא: ״המוציא גחלת **כל שהוא** הרי זה חייב, שלהבת **כל שהוא** הרי זה חייב״ (תוספתא, שבת ט, ד). ההכללה לצורת הזכר גברה ככל הנראה בשלבי מסירת הטקסטים, ובדפוסים הצירוף **כל שהוא** מופיע פעמים רבות במקום **כל שהן** ו**כל שהיא** המופיעים בכתבי היד (על נקודה זו עמד גם ברויאר, תשס״ב, עמ׳ 270).

3. כתיב בלי אל״ף מופיע לעיתים נדירות כבר בכתבי היד של מדרשי ההלכה (כתב יד ותיקן לספרי במדבר ולספרי דברים וכתב יד סנקט פטרבורג לספרי זוטא), ולא מעט בכתב יד וינה של התוספתא. בכתבי היד של התלמוד הבבלי מופיע פעמים רבות **כל שהו׳** בגרש, ופעמים רבות בלי גרש. כפי שהעמדתי על כך במקום אחר (באופן כללי על התופעה ראו בר־אשר סיגל,

בלשון חז"ל הצירוף **כל שהוא** מתאר על פי רוב כמות מזערית (מינימלית), ובהגדרה המילונית: "מעט מן המעט".[4] לעומת זאת בעברית החדשה הצירוף הזה הוא מגדיר סתמי (indefinite determiner), ונלווית לו ההשתמעות שיש סוגים שונים לשם העצם שהכינוי מאייך, ושהסוג אינו משפיע על הקביעה שבמשפט.[5] בדוגמאות 1 ו־2 מובאים צמדי משפטים שהצירופים הללו מכמתים בהם את אותם שמות העצם. בכל זוג משפט אחד מספרות חז"ל, ונסמך לו משפט מן העברית בת זמננו מדוגמאות שנמצאו במרשתת. העמדת המשפטים הללו זה לצד זה ממחישה את ההבדלים בין התקופות הללו בהוראת הצירופים הנידונים כאן:

1. א. אכל אכלין טמאין. שתה משקין טמאין. שתה רביעית יין. נכנס למקדש ושהא כדי אכילת פרס. ר' אלעזר אומ'. אם הפסיק בה או שנתן לתוכה **מים כל שהן** פטור (משנה, כריתות ג, ג).
   ב. במקרה של רטיבות הנובעת מספיגת מי גשמים או **מים כלשהם** מקירות חיצוניים (מרשתת).
2. א. ר' בנימן בר יפת בשם ר' יוחנן. **צואה כל שהיא** מבטלה ברוק (ירושלמי, ברכות ג, ה [ו ע"ד]).
   ב. אם אתה מוצא **צואה כלשהי** צלם לי אותה ואומר לך מה זה (מרשתת).

בדוגמה 1 הצירופים המדוברים מאייכים את שם העצם **מים**. במשפט מספרות חז"ל (1א) הכימות בעזרת **כל שהן** מציין שדי בכמות מזערית של מים בתוך יין לפטור מהחיוב הנובע משתיית היין. לעומת זאת בדוגמה מהעברית החדשה (1ב) "מים כלשהם" עומדים בניגוד ל"מי גשמים". הכינוי הסתמי **כלשהם** מביע שהתיאור בנוגע לרטיבות, המובע באותו ההקשר, תקף לכל סוגי המים. גם בדוגמה 2, **בצירוף עם שם העצם צואה**, בתלמוד הירושלמי (2א) הצירוף **כל שהיא** מבהיר שמדובר

2016, עמ' 53, 131–132; ובאופן ממוקד יותר ראו בר־אשר סיגל, 2011, עמ' 127), זו תופעה מוכרת בכתבי היד של התלמוד הבבלי שכתיב מתחיל בקיצור בגרש, ולאחר מכן הגרש נשמט. הכתיב **כלשהו** מופיע לעיתים נדירות כבר בכתבי היד של התלמוד הבבלי (במאגר עדי הנוסח של התלמוד הבבלי ע"ש סול ואוולין הנקינד נמצאו 13 כתיבים כאלה בכתבי היד, והעיר על כך ברויאר, תשס"ב, עמ' 75 הערה 372). דורון יעקב העמידני על שבספר זרעים לרמב"ם הכתיב הנפוץ הוא **כלשהוא** ו**כלשהיא** במילה אחת. אף כי בספרות חז"ל יש תופעה כללית שהכתיב של גוף שלישי הוא לעיתים בלא אל"ף בסוף מילה, דומה שהתהליך שהתרחש בכתיב של העברית החדשה הוא עצמאי. חשוב להעיר כי בתקופת התחייה הכתיב **כל שהוא** עדיין היה נפוץ (ראו להלן סעיף 3). בשלב מסוים החלו לשים מקף בין התיבות (**כל־שהוא**; ראו להלן בדוגמאות 42ג, ה; 44ב–ג), ובמרוצת הזמן נשמט המקף, ושתי המילים נכתבו בתיבה אחת.

4. כנעני, ח, עמ' 2115.
5. ההשתמעות הנלווית שלא חשוב באיזה סוג מדובר מכונה במחקר "השתמעות האדישות" (indifference impilcature). כך למשל קרצר ושימויאמה (2002) טענו שההשתמעות הזאת נלווית לשימוש בביטוי irgendein בגרמנית והסבירו מה אחראי לה. כך הציעה גם אלוני (2007) בדבר הדרך שבה ההשתמעות הזאת נוצרת מבחינה סמנטית.

באיסור הכרוך בכמות המועטה ביותר, המזערית, של צואה. לעומת זאת בדוגמה מן העברית החדשה (2ב) מההוספה של **כלשהי** משתמע שסוג הצואה שיימצא אינו חשוב, ושבכוח הדובר או הדוברת לזהות את כל הסוגים.

כבר מהדוגמאות הללו ניכר ההבדל במשמעות בתקופות השונות. במאמר הזה אבקש לדייק בהעמדת ההבדל בשימוש בצירופים הללו ברובדי העברית השונים ואף לבחון אם אפשר לספק ניתוח קומפוזיציונלי לביטויים הללו – כלומר להגדיר מה היחס בין הפונקציה ששניהם משמשים בה ובין הרכיבים הבונים את הצירוף: הכמת הכולל **כל**, כינוי הזיקה **ש־** וכינויי הגוף השלישי **הוא/היא/הם/הן**. מלבד זאת מדובר כאן בשינוי לשוני, שכן ההוראה של הביטויים הללו בלשון חז״ל ובעברית החדשה בת זמננו – שונה. ברם, הבדלים בין העברית החדשה לתקופות קודמות זוקקים התייחסות מיוחדת, שכן אין מדובר בהכרח בשינוי מתוך רצף היסטורי. במילים אחרות, בד בבד עם החקירה הבלשנית ההיסטורית הרגילה הבוחנת שינויים בתחביר ובמשמעות עת מזהים שסוג של רצף לשוני עבר שינוי במבנה או בהוראה, כאשר עוסקים בהיסטוריה של העברית יש לשקול ברצינות את האפשרות שבעברית החדשה נוצרה ״במקרה״ צורה זהה לצורה העתיקה, ולא נכון לטפל במעתקים הלשוניים בדרכי הטיפול הרגילים בשינויים היסטוריים לשוניים. מכאן המאמר ינסה לעמוד על המקור לשינוי בצירופי ״כל + ש־ + כינוי נסתר״ בתולדות העברית.[6]

בשלב הראשון של הצגת הדברים במאמר נבחן הקורפוס של לשון חז״ל באופן אחיד (המוקד בספרות התנאית כולה, ובכלל זה המשנה, התוספתא ומדרשי ההלכה, ובספרות האמוראית בתלמודים, הבבלי והירושלמי). כפי שיתברר בשלב מאוחר יותר, אפשר לזהות שינויים היסטוריים שחלו בשימוש בצירופים הללו ברובד זה של הלשון. כידוע, השתרשותם של שינויים לשוניים משתרעת על פני תקופה לא קצרה, ועל פי רוב ביטויים לשוניים משמשים בהוראה ובדקדוק שונים אף באותו הקורפוס. דברים אלו נכונים שבעתיים בספרות חז״ל, המשלבת ציטוטים של אנשים שונים וטקסטים עם היגדים מתקופות שונות אלו לצד אלו. לאור זאת נצטרך לבחון ברצינות את השאלות האלה: האם חלו בצירוף זה שינויים לשוניים כבר בספרות הרבנית? האם אפשר לזהות התפתחות גם בציר הזמן?

טענה בדבר התפתחות היסטורית סמנטית בתוך קורפוס אחד איננה מובנת מאליה, והבחנות דיאכרוניות בתוך קורפוס אחד נשענות לא פעם על השערות תאורטיות. הקושי המתודולוגי נובע מכך שהביטויים הלשוניים השונים מופיעים זה לצד זה, ומתוך הסתמכות על ניתוחים סמנטיים ועל הבחנות בהבדלים בתחביר עולה הטענה שהם משמשים באופנים שונים ומשקפים דקדוק שונה. ממילא התיאורים ההיסטוריים

6. דורון (2016) הציגה את השאלה המתודולוגית בדבר הרצף ההיסטורי בין העברית החדשה לרבדיה הקודמים של העברית. רשף (2020, עמ׳ 113) מדברת גם כן על עניינים דומים ועל שלעיתים גם דמיון חיצוני אינו מעיד על רציפות והמשך.

מלווים בספק מעצם קיומה של מעגליות תאורטית – שעצם הניתוח התאורטי הוא המאפשר לזהות את השינוי שהתחולל בלשון הטקסט במרוצת הזמן.

אם כן המאמר הזה מבקש לענות על השאלות האלה:

א. מה ההוראה של הצירוף **כל שהוא/כלשהו** והטיותיו בלשון חז"ל ובעברית החדשה בת זמננו?

ב. מה ההסבר להוראה של הביטויים הללו? האם המשמעות נבנית באופן קומפוזיציונלי מהרכיבים של הביטויים?

ג. מהם השינויים שחלו בשימוש ובהוראה של הצירופים הללו בתולדות העברית?

ד. האם השינוי בהוראות בלשון חז"ל ובעברית החדשה משקף רציפות, ואם כן כיצד הוא התרחש?

## 2. "כל ש־ + כינוי גוף שלישי" בלשון חז"ל

### 2.1 השימושים בצירוף בלשון חז"ל

בדברי המבוא התמקדתי בשימוש אחד בצירוף המדובר בלשון חז"ל, ובו הצירוף "כל + ש־ + כינוי גוף שלישי" מופיע סמוך לשם עצם ומציין כמות מזערית (כך גם להלן בדוגמה 3). לצד השימושים שנזכרו, שלפחות במבט ראשון נראים כצירופים אדנומינליים (הנלווים ומאייכים את שם העצם), הצירוף הזה משמש בלשון חז"ל בהקשרים תחביריים נוספים, והוא נושא הוראות שונות המותנות בהקשרים האלה.

בשימוש הנפוץ ביותר, צירופי "כל + ש־ + כינוי גוף שלישי" עומדים בלי שהם מאייכים שם עצם, וגם בהקשרים האלה הם מביעים ערך מזערי. בשימוש הזה ההקשר מספק סקאלה רלוונטית, למשל של נפח בחלל (4א) או של שטח (4ב), והצירוף "כל + ש־ + כינוי גוף שלישי" מציין שדי בכמות המזערית בסולם הדרגות המוצע, כלומר משמעו 'אפילו המידה הנמוכה ביותר בסקאלה'. ואכן הצירוף הזה נפוץ מאוד בספרות חז"ל עם המילית **אפילו** (4ג). במבט ראשון נראה שזהו שימוש אדוורביאלי. להלן אבקש לאפיין ולהגדיר טוב יותר את התפקיד התחבירי בשימוש שבו הצירופים הללו עומדים לעצמם:

ערך מזערי – לצד שם עצם

3. **קרקע כל שהוא** חייב בפיאה ובבכורים (משנה, פאה ג, ו).

ערך מזערי – שימוש עצמאי

4. א. הבונה כמה יבנה ויהא חייב. הבונה **כל שהוא** המסתת והמכה בפטיש ו[ב]מעצד הקודיח **כל שהוא** חייב (משנה, שבת יב, א).

ב. החורש **כל שהוא** המנ[כ]יש והמקרסים והמזרד **כל שהוא** חייב (שם, ב).

ג. **אפילו כל שהוא** (צירוף נפוץ[7]).

7. אדון בתפוצה שלו בסעיף 2.3.3.

לפי שעה מצאתי את הצירופים הללו בלשון חז״ל רק בהקשרים מודאליים, ואין להם תיעוד במשפטי חיווי. בהמשך הדיון נראה שלהבחנה הזאת יש חשיבות בהבנת המשמעות של הצירופים הללו.

הקשר תחבירי אחר שבו הצירופים הללו מופיעים הוא במשפטים מעין אלו המופיעים בדוגמה 5.[8] למעשה אלו משפטי זיקה חופשיים (free relatives),[9] והם פועלים כהכללה ברישה של משפטי תנאי. כלומר מבחינה לוגית הם מביעים כימות מכליל (אוניברסלי).[10]

5. א. **כל שהוא מין קללה** – אין מברכין עליו (משנה, ברכות ו, ג).
ב. **כל שהוא אוכל ונישמר וגידוליו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומו()[כנ(י)סו] לקיום** – חייב בפיאה. התבואה והקטניות בכלל הזה (משנה, פאה א, ד).

הכימות במשפטים הללו, בדומה לשימוש **בכלשהו** בעברית החדשה, מכוון למעשה לסוג (לדוגמה: ״כל מין קללה״ [5א]), ואין הוא מכוון לכמות. כך גם בהלכה המובאת בדוגמה 5ב ההכללה מכוונת לסוגים של אוכל (כך עולה במפורש מההמשך: ״התבואה והקטניות בכלל הזה״). בדוגמאות 5א ו־5ב השימוש בכמת הכולל **כל** ברישה של משפטי זיקה חופשיים ברור וצפוי. הוא מורכב כמו במבנה הלוגי הפשוט של הכללה (6), המייצג באופן פורמלי כימות המכוון לכל פריט ופריט מן הסוג הרלוונטי, שאם הוא נכלל בקטגוריה מסוימת (״כל שהוא אוכל״) – הוא נכלל בהכרח גם בקטגוריה אחרת (״אין מברכין עליו״).[11]

6. $\forall x(Px \rightarrow Gx)$

השימוש הזה בצירופים המדוברים מובן ומתקבל ממילא משילוב הרכיבים יחד, ואילו השימושים שראינו בדוגמאות לעיל (3–4) המציינים כמות מזערית זוקקים הסבר מורכב יותר. אנסה אפוא לאפיין את השימוש בצירופים הללו לציון כמות מזערית בלשון חז״ל ואף להראות שמבחינה מסוימת אפשר להציע ניתוח קומפוזיציונלי לביטויים הללו בהוראה זו. ניתוח זה דומה מבחינת התוכן והמבנה למצוי בנוסחה 6.

8. מעניין לציין שבאוצר לשון המשנה מנה קאסאווסקי את הדוגמאות של **כל שהוא** ושל **כל שהם** רק בהוראות המציינות כמות, ולא במבנה התחבירי של רישה מכלילה של משפט תנאי (קאסאווסקי, תשי״ז, ב, עמ׳ 526–527, 544–545).

9. פסוקיות הזיקה במשפטי זיקה חופשיים הן פסוקיות שלמות, אך יש להן תפקיד של שם, של מילת יחס או של שם תואר במשפט הראשי (ברזנן וגרימשו, 1978; קפוניגרו, 2003).

10. מאחר שמהבחינה הלוגית הפסוקיות הללו משמשות רישה של משפטי תנאי, בספרות המחקר המשפטים הללו מכונים universal-like free relatives וגם conditional free relatives.

11. בספרות המחקר על משפטי זיקה חופשיים זיהו כי ברבים מהם יש הכללה אוניברסלית, ובחקר הסמנטיקה יש דיונים רבים אם מבחינה לוגית מדובר בהכללה זהה לזו שסמוכה לכמת כולל. לצורך הדיון שלנו אפשר בהחלט להניח שמדובר בכימות מכליל. סימיק (בדפוס) מציג סקירה של ספרות המחקר בנושא הזה.

לפי שעה נתקלנו בשתי הוראות של הצירוף הזה, ובשלושה הקשרים תחביריים. בהמשך הדברים אדייק יותר בדבר ההקשרים הלשוניים האלה וההוראות הנלוות למבעים הללו, ואף אעמוד על גיוון גדול יותר הן במשמעות הן בהקשרים התחביריים שהצירופים הללו משמשים בהם בלשון חז"ל.

### 2.2 הבעה של כימות מזערי (ומרבי)

#### 2.2.1 ניתוח קומופזיציונלי

כדי להבין כיצד הרכיבים של הביטוי **כל שהוא** בהטיותיו מצטרפים יחד להביע כימות מזערי נדרשת הקדמה קצרה על שתי הדרכים שבהן שמות עצם מורים על עצמים בעולם: באופן אטומי או באופן דיסטריבוטיבי.[12] מהות ההבדל הזה נעוצה בשני יחסים: יחס ההוראה, ובו שם עצם מורה על אינדיווידואל מסוים (7); והיחס המראולוגי – הקובע שמשהו בעולם הוא חלק ממשהו אחר (8):

7. Nx – N applies to x
8. Pyx – y is part of x

שמות בשפה נחלקים לשמות דיסטריבוטיביים (10), שיחס ההוראה (7) חל גם על החלקים השונים של האובייקט שעליו הם מורים (8), ולשמות אטומיים (9), המצביעים תמיד על היחידה המזערית שאפשר לכנות בשם, וממילא אין הם מורים על החלקים של אותו האובייקט:

הוראה אטומית

שם מורה באופן אטומי אם הוא אינו מורה על החלקים של מה שהוא מורה עליו.

9. $\forall x \forall y\ ((Nx \wedge Pyx) \rightarrow \sim Ny))$

לדוגמה, השם **חתול** מכוון רק לחיה בשלמותה, ואינו מורה על היד או רק על הרגל של החתול.

הוראה דיסטריבוטיבית

שם מורה באופן דיסטריבוטיבי אם הוא מורה גם על כל החלקים (המראולוגיים) של מה שהוא מורה עליו.

10. $\forall x \forall y\ ((Nx \wedge Pyx) \rightarrow Ny))$

לדוגמה, אם ניקח כמות מסוימת של מים, השם **מים** מורה גם עליה, וגם על חלקים ממנה.

בדרך כלל החלוקה הזאת מוצגת במחקר בהקשר של החלוקה הדקדוקית לשמות

12. אני צועד כאן בדרכי המינוח של ניקולס, 2002. בספרות יש מונחים שונים לתיאור היחסים הללו, ואפשר לאתר, בין השאר, הגדרות דומות אצל בונט, 1979; מופוון, 1984; גילון, 1992.

ספירים ולשמות בלתי ספירים, ואכן יש קשר כמעט הדוק בין הסיווג הסמנטי (דיסטריבוטיבי/אטומי) ובין הסיווג הדקדוקי (ספיר / בלתי ספיר). ספרות המחקר עמדה גם על מקרים שבהם אין חפיפה בין הסיווגים הללו.[13] לצורכי הדיון שלנו, לפחות בשלב הזה של הבירור, הסיווג הסמנטי הוא החשוב, והוא עומד מבחינה מושגית לעצמו, בלי התלות שלו בתופעות דקדוקיות.

נחזור לשימוש בצירוף **כל שהוא**. מבלי לבחון את ההתאמה שלו לתופעות הדקדוקיות המדוברות נוכל להבין כיצד הוא מביע כמות מזערית כאשר הוא מצטרף לשם המורה באופן דיסטריבוטיבי: הצירוף ״כל שהוא X״ עשוי להתפרש ׳כל דבר הנכלל בקטגוריה X׳, וממילא בעצמים שהשמות שלהם מורים באופן דיסטריבוטיבי כל כמות, אפילו המועטה ביותר, עונה להגדרה הזאת. בדרך זו מתקבלת המשמעות של הכמות המזערית.

כך המשפט בדוגמה 11 בנוי על הרכיבים מדוגמה 2ב, ואם מציבים את חלקיו בסביבה תחבירית מעין זו שראינו בדוגמה 5 עשוי להתקבל באופן קומפוזיציונלי המשמע של ׳הכמות המזערית׳:

11. **כל שהיא צואה** מבטלה ברוק.

במשפטים שבדוגמה 5 הכימות כוון לסוג, ואילו בדוגמה 11 הכימות מכוון לאנדיווידואלים (׳כל דבר בעולם שאפשר לכנותו צואה׳). כאשר השם מורה באופן דיסטריבוטיבי, גם הכמות הקטנה ביותר נכללת בו, שכן כל כמות של צואה, אף המזערית, היא בגדר **צואה**.

לפי שעה אנחנו רואים שאפשר להציג סביבה תחבירית שבה המשמעות של ׳כמות מזערית׳ מתקבלת באופן קומפוזיציונלי. כלומר היא מתקבלת באופן ישיר בשרשור (אחר) של הרכיבים המרכיבים את המשפטים יחד. בהמשך הדברים נידרש להסביר את המבנים התחביריים שבהם הצירופים הללו מופיעים בפועל בלשון חז״ל.

כאמור, צירוף תחבירי מסוים הכולל את הרכיבים כדוגמת **כל שהוא** עשוי להתפרש ׳כל דבר שבקטגוריה X׳, וממילא עשוי לשאת את המשמעות של הכמות המועטה ביותר, המזערית, בשמות המורים באופן דיסטריבוטיבי. המשמעות הזאת מתקבלת מכיוון שכל חלק מהעצמים שהצירופים הללו מורים עליהם, ואפילו הקטן ביותר, הוא בגדר התיאור המכוון לשמות הללו. ואכן ברוב המוחלט של המשפטים שצירופים כדוגמת **כל שהוא** מופיעים בהם ובמבנים הנראים במבט ראשון כאדנומינליים הם סמוכים לשמות המורים באופן דיסטריבוטיבי. להלן סקירה מקיפה (אך לא ממצה) מכל ספרות חז״ל של השמות הבאים בסמיכות לצירופים הללו:[14]

12. X **כל שהוא**: קרקע (משנה), פסח (מכילתא דרבי ישמעאל), שמן (ספרא),

13. כמו שמוצג למשל בסקירת הספרות אצל ניקולס, 2002.

14. ציון המקור אינו מציין שרק במקור הזה מופיע הצירוף המדובר.

עצם (ספרי במדבר), גחלת, שלהבת, טיפה, סדק, עפר, זיז, הזאה, מעיין, עפר (תוספתא), חול, חרש, גומי (תלמוד ירושלמי).
X **כל שהיא:** פלפלת (משנה), צואה (תלמוד ירושלמי), שינה, הזאה (תלמוד בבלי).
X **כל שהם/ן:** מיני בשמים ומיני מתכות, פיחמים, מים (משנה), חולין (תלמוד ירושלמי).

הצירוף "כל ש־ + כינוי גוף שלישי" בבואו עם שמות עצם דיסטריבוטיביים מכוון באופן קומפוזיציונלי להוראה של הכמות המזערית, ואילו בבואו עם שמות עצם אטומיים אי אפשר לקבל בדרך הזאת את המשמעות של הכמות המזערית. הסיבה היא שהחלק מהשלם בשמות עצם אלו אינו עונה לתיאור 'כל דבר שנכלל בקטגוריה X'. ואכן הפירוש המתקבל מסמיכותם של שמות אטומים לצירוף **כל שהוא** שונה. אין מדובר בחלק הקטן ביותר או בכמות הקטנה ביותר מן השלם אלא בעצם השלם הקטן ביותר הנכלל בקטגוריה המדוברת. כך למשל בדוגמאות הללו:

13. א. אף המוציא **שטר פרוע כל שהוא** הרי זה חייב. מפני שמשמרו להראותו לבעל חובו (תוספתא, שבת ח, יב).
ב. אף המוציא **חגב חי טמא כל שהוא** מפני שמצניעים אותו לקטן לשחק בו (משנה, שבת ט, ז).
ג. לה **גפיים כלשהן** (משנה, כלים יז ג).

**שטרות חוב**, **חגב** ו**גפיים** הם שמות עצם המורים באופן אטומי. חלק משטר איננו בבחינת שטר, וכיוצא בזה גם חלקים של חגבים ושל גפיים אינם נחשבים לחגבים ולגפיים בפני עצמם. ואכן ההלכה בתוספתא המצוטטת בדוגמה 13א דנה בערך של שטר חוב שהמוציא אותו מרשות לרשות בשבת חייב. הנימוק של ההלכה "מפני שמשמרו להראותו לבעל חובו" מבהיר שנדרש שהשטר יישאר פונקציונלי מבחינה משפטית. לפיכך ברור שכאשר נאמר ברישה של ההלכה "שטר פרוע כל שהוא" אין הכוונה לחלק מהשטר אלא לכולו, יהיה ערכו אשר יהיה. ההלכה הזאת קובעת שאפילו אם ערך השטר (השלם) קטן מאוד, עדיין יש חיוב על הוצאתו מרשות לרשות בשבת מפני שהמסמך הזה עודנו פונקציונלי מבחינה משפטית הואיל ואפשר לגבות חוב בעזרתו. כיוצא בזה גם במשנה המובאת בדוגמה 13ב הדיון הוא בגודל החגב החי הטמא שעל הוצאתו מתחייבים בשבת. הנימוק "מפני שמצניעים אותו לקטן לשחק בו" תקף כל עוד אין הכוונה לחלק קטן של החגב אלא לחגב שלם ולו הקטן ביותר, והוא עדיין "שימושי" הואיל וקטן משחק בו. כך גם בדוגמה 13ג מדובר בכלי שאם עשה לו "גפיים" – שהן מחיצות – כל גודל של גפיים מחשיב את הכלי לכלי, ובתנאים מסוימים הוא יהיה טמא.

העובדה שהמשמע של הביטויים כדוגמת "X כל שהוא" נע בין 'הכמות הקטנה ביותר של X' ובין 'כל גודל של אובייקט מהסוג X' ותלוי בשם העצם שהביטויים הללו

מצטרפים אליו – שם עצם אטומי או שם עצם דיסטריבוטיבי – מעידה שהצירוף הזה אכן מתפרש 'כל דבר שהוא X' ושהוא לא הפך ליחידה אחת קפואה שהוראתה 'קצת/מעט', שכן השילוב של **קצת** ושם עצם אטומי מורה על כמות קטנה מתוך החלק של העצם, ולא על עצם קטן בגודלו. בעברית החדשה למשל הצירוף "קצת חגב" מורה על חלק קטן מתוך חגב, ולא על חגב קטן ביותר, כמו שבמשפט "ראיתי בכל זאת **קצת יד** בתמונה" הכוונה לחלק קטן של יד.[15] מכל מקום חשוב לציין שהשימוש בצירוף "כל ש־ + כינוי גוף שלישי" עם שמות עצם אטומיים נדיר, ולכן ככל הנראה מתקבל הרושם המוטעה שהצירוף הזה מציין רק כמות מועטה של חומר.

אני טוען אפוא שבשלב המוקדם עדיין נכון לגזור את הסמנטיקה של הביטויים הללו מפירוק שלהם לגורמים ושהמובן המתקבל דומה לצירוף מעין "כל דבר הנכלל בקטגוריה X". בשלב הזה אין מדובר בכמת המורה על כמות מזערית. הוכחה נוספת לטענה הזאת מתקבלת מהעובדה, המפתיעה לכאורה, שאפשר לאתר הקשרים שבהם הפירוש הפוך: לעיתים נדירות אפשר לזהות הלכות שהביטויים הללו מופיעים בהם, ובמקום לציין את הגודל המזערי הם מביעים את הגודל המרבי דווקא. כמו בדוגמה הזאת:

14. מזרן היוצא מן המיטה **כל שהוא**. דבר' ר' מאיר. ר' יוסה או'. עשרה טפחים (משנה, כלים יט, ג).

**מזרן**, על פי מסורת הגאונים, הוא "בגד צמר שנותנים בני אדם גדולים וחשובים על מיטותיהן תחת כל המצעות".[16] המשנה במסכת כלים (דוגמה 14) עוסקת בהלכות טומאה ודנה במקרים שהמזרן נפרס הרחק מגוף המיטה. ההלכה במשנה דנה במרחק המרבי מהמיטה שבו המזרן עדיין נחשב כחלק מהמיטה לענייני טומאה. היא קובעת ש"כל שהוא", וכאן הכוונה היא שאפילו מרחק של כמה טפחים מהמיטה נחשב לחלק מהמיטה (במשנה זו דעתו של ר' מאיר, ולעומתו ר' יוסה קובע שהגבול המרבי הוא עשרה טפחים – מה שמבהיר שמדובר בגבול העליון). עולה אפוא כי **כל שהוא** בהקשר הזה מציין דווקא את הגודל המרבי.

טבלה 1 מסכמת את הפירוש של **כל שהוא** על פי ההקשר שבו הוא מופיע:

| **כל דבר הנכלל בקטגוריה X** | |
|---|---|
| **שם דיסטרוביטיבי** | **שם אטומי** |
| הכמות המזערית/המרבית שהשם מורה עליה | האינדיווידואל הקטן/הגדול ביותר שהשם מורה עליו |

טבלה 1

15. בסעיף 2.3.4 אעמוד על חריגה מההכללה הזאת בשימוש **בכל שהוא** בלשון חז"ל, וייתכן שהיא תצביע על שינוי בתקופה הזאת.

16. אפשטיין, תשמ"ב, עמ' 52.

על פי הניתוח הזה אין הכוונה שהצירופים כדוגמת **כל שהוא** פוליסמיים ושלעיתים הם מביעים כמות מזערית ולעיתים כמות מרבית, אלא נכון יותר לנתח שהביטויים הללו, לפחות בהקשרים תחביריים מסוימים, משמעם 'כל דבר שנכלל בקטגוריה X'. לפי זה, ההשתמעות שמדובר בגודל מזערי או בגודל מרבי מתקבלת מהשאלה העומדת ברקע ההלכה (בספרות המחקר הסמנטית הרגישות הזאת להקשר מכונה "השאלה הנידונה" – question under discussion),[17] ועל פי השאלה העומדת לדיון בהקשר מתקבל המיקום בסקאלה. מלבד זאת תשובה לשאלה האמורה למעשה בקצה הסקאלה (עד כמה? / עד איזה גודל? / מכמה? / מאיזה גודל?) מייצרת חיזוק ש"אפילו" השיעור שנמצא בקצה הסקאלה רלוונטי ומעמיד את X בקטגוריה. כלומר טיבו של הקצה – מזערי או מרבי – משתמע מן ההקשר, מסוג התוכן המצופה בתשובה לשאלה העומדת ברקע.

15. **מכמה** מותר/אפשר/אסור/חייבים? **כל שהוא** X

השתמעות: אפילו שיעור מזערי → גודל מזערי

**עד** כמה מותר/אפשר/אסור/חייבים? **כל שהוא** X

השתמעות: אפילו שיעור מרבי → גודל מרבי

לפי זה, הביטוי **כל שהוא** עצמו מציב את כל הסקאלה הרלוונטית, וקצה הסקאלה – מזערי או מרבי – משתמע מההקשר:

16. רכיבי המשמעות

**כל שהוא** X [=כל הסקאלה] **אפילו** הגדול/הקטן ביותר

ההקשר קובע מיקום בסקאלה

נמצא אפוא שהקטגוריה הסמנטית של השם (אטומי/דיסטריבוטיבי) היא הקובעת אם מדובר ב"כמות מתוך השלם" או ב"גודל האנדווידואל", וההקשר (השאלה הנידונה בדבר אחד הקצוות) קובע אם מדובר בגבול העליון או בגבול התחתון של הסקאלה הרלוונטית.

להשלמת הניתוח הסמנטי אבקש לענות בקצרה על שתי שאלות בדבר המקור לשני רכיבים במבנה המשמעות של הביטויים הללו:

א. מניין מתקבלת ההשתמעות של **אפילו**?

ב. איך נוצרת האפשרות לקבוע על פי ההקשר אם מדובר בגבול העליון (כמות מרבית) או בגבול התחתון (כמות מזערית) בסקאלה?

כאמור נראה שבשלב הזה התשובה לשתי השאלות הללו כרוכה בתופעה של "השאלה הנידונה". כאשר נשאלים על הקצה של הסקאלה והתשובה היא שכל הסקאלה רלוונטית, משתמע ש*אפילו* הקצה שעומד לדיון ("מכמה?" – גבול

17. לניסוח תאורטי מקיף של הרעיון ראו רוברטס, 2012.

תחתון; ״עד כמה?״ – גבול עליון) רלוונטי. אפשר להמחיש זאת בעזרת דוגמאות מן העברית החדשה:

17. א. מה המינימום שצריך לקבל במבחן כדי להתקבל?
כמה שתקבל זה לא משנה (העיקר שכתבת את השם).
ב. מה המרחק המרבי שמותר לו לרוץ אחרי הניתוח?
כמה שירוץ זה לא משנה (הוא החלים לגמרי).

אומנם התשובות בדוגמאות 17א–17ב אינן ספציפיות, ולמעשה הן קובעות שכל הסקאלה רלוונטית, ואולם בפועל, מכיוון שהשאלות מבקשות מענה בדבר קצה הסקאלה, מבחינה פרגמטית הן עונות פעם אחת (17א) שהגבול המזערי רלוונטי ופעם אחרת (17ב) שהגבול המרבי רלוונטי.

לפיכך אם הצירוף **כל שהוא** אכן מתפרש ׳כל דבר שהוא X׳ ולא כביטוי של כמות מועטת, לא מפתיע שמתווספת אליו ההשתמעות ׳אפילו׳ ושההקשר קובע אם ההשתמעות היא שהקצה התחתון בסקאלה נכלל בטווח הרלוונטי של האיסור או של ההיתר הנידון בהלכה או שמתבקש שהכוונה לקצה העליון של הסקאלה. על פי הניתוח הזה, כאשר יש שימוש בצירופים כדוגמת **כל שהוא**, ה״תשובה״ על השאלה הנידונה בהקשר היא בעזרת העמדת חלופות של כל הכמויות או הגדלים האפשריים והבהרה וקביעה שהטענה תקפה בכל החלופות. כלומר יש כאן הכללה מודאלית בדבר כמויות וגדלים (עולמות) אפשריים. מכאן לא מפתיע שבלשון חז״ל הביטויים הללו נקרים רק בהלכות המציגות אמירות מודאליות, ושלפי שעה אין להם תיעוד בהקשרים נרטיביים, של חיווי.

### 2.2.2 ניתוחים קודמים במילונים ובספרי הדקדוק

נקודת המוצא של הדיון הייתה שהצירוף **כל שהוא** בלשון חז״ל הוראתו ׳כמות מועטת׳, ובזה צעדתי בעקבות ההוראה המצויה במילונים. למשל כנעני מגדיר כך: ״משהו, מעט מן המועט״,[18] ואבן־שושן מנסח את ההוראה כך: ״כל־שהוא משהו, מקצת״.[19] גם מילונים חדשים יותר, שבהם המובן הראשי הוא המובן המשמש בעברית החדשה (ונעסוק בו להלן), מציינים כי במקורות, ולעיתים עדיין בעברית החדשה, לצירוף הזה יש הוראה של ׳קצת׳[20] ו׳קטן או מועט ביותר, במידה קטנה ביותר, במידת מה׳.[21] מתקבל על הדעת שהשימוש הנרחב בצירופים הללו עם שמות עצם

18. כנעני, ח, עמ׳ 2115.
19. אבן־שושן, ב, עמ׳ 746.
20. ספיר, עמ׳ 392.
21. רב מילים, עמ׳ 846. לצד ההגדרות הללו מעניין לזהות את ההשתקפות של השתרשות המובן ה״סתמי״ בעברית החדשה במילונים. אין לו עדות אצל בן־יהודה ואצל אבן־שושן, אבל אצל כנעני מופיעה כהוראה שנייה ההגדרה ״איזה שהוא״. לעומת זאת במילון רב מילים ההוראה העיקרית מוגדרת ״איזה שהוא, לא מסוים״.

שהוראתם דיסטריבוטיבית (כפי שראינו בדוגמה 12) והעובדה שעל פי רוב ההקשר הוא של קביעה מתבקשת שמדובר בגבול התחתון של הסקאלה גרמו להנחה שהצורות הללו מביעות 'כמות מינימאלית'.

ניצנים ברוח הניתוח שהצעתי לעיל אפשר לזהות אצל סגל, בדיונו בצירופים הללו במסגרת העיסוק ב"כינוי הסתמיות". הוא אפיין את השימוש **בכל שהוא, כל שהיא, כל שהן** בדרך הזאת: "במובן של כמה שיהיה אם מעט אם הרבה".[22] בדרך דומה הגדיר קאסאווסקי את **כל שהוא** באופן כללי "כמה שהוא בלי הבדל שיעור".[23] ההגדרות הללו, בניגוד למה שראינו במילונים, אינן כוללות את הכמות המזערית במובן של הביטויים הללו. בניסוחים של סגל וקאסווסקי, בדומה לניתוח שהצעתי, המובן הבסיסי הוא של הבעת הסתמיות, וכפי שניסחנו לעיל – "כל דבר שהוא X". ואולם סגל וקאסווסקי אינם נדרשים לניתוח קומפוזיציונלי של המובן הזה ואינם מציינים שעל פי רוב מיתוספת השתמעות של גודל או שיעור מזערי (ולעיתים מרבי). הם אף אינם עומדים על ההבדל הנוצר מהאינטראקצייה שבין הצירופים הללו ובין הקטגוריה של שמות העצם (דיסטריבוטיבי או אטומי). מעניין שההגדרה הקרובה ביותר להגדרה העולה מהצעתי לעיל מצויה אצל בן־יהודה. כך הוא מגדיר את ההוראה של הצירופים הללו: "כמה שיהיה, אפילו מועט ביותר". כלומר במוקד עומדת הכללה המכוונת לסקאלה כולה, ואליה נלווית טענת "אפילו" (אם כי הוא אינו מציין את המקרים שמשתמעת הטענה הנלווית "אפילו המרבי").[24]

### 2.3 המבנה התחבירי

#### 2.3.1 המבנה הקומפוזיציונלי

מכיוון שהפירושים הסמנטיים של כמות מזערית/מרבית או עצם מסוג מסוים בגודל המזערי/המרבי מתקבלים באופן ישיר וקומפוזיציונלי מהצירוף "כל שהוא X" מתקבל על הדעת שברמה התחבירית, לפחות בשלב הראשון, זה היה הייצוג התחבירי של המבעים הללו. ואכן לעיתים נדירות מתקבל מעין המבנה הזה, כאשר יש התייחסות לפירוש של מושג, אך בפועל מתקבל מעין מבנה טופיקלי. כך בלשון התלמוד הירושלמי, שבו מופיע המשפט המלא (עם הפרדיקט **חלל**):

18. בחלל – **כל שהוא** חלל (ירושלמי, נזיר ז, ג [נו ע"ג]).[25]

לפי זה ייתכן שהניתוח התחבירי של המשפט בדוגמה 2 הוא למעשה כדוגמה 19

22. סגל, תרצ"ו, עמ' 64. סגל מקשר בין הצירוף הזה לשימוש הסתמי במילית **כל** במקרא, אלא שבמקרא מדובר בהכללות של סוג. הוא גם מבדיל בין השימוש **בכל שהוא** ובין השימוש **במשהו**. לטעמו המשמע של **משהו** בלשון חז"ל 'מקצת, מעט'.
23. קאסאווסקי, תשי"ז, ב, עמ' 526.
24. בן־יהודה, ה, עמ' 2356. ראוי לציין שלצד ההגדרה העברית, בתרגום לשפות אירופה המוקד הוא רק בכמות המזערית ("das kleinste, le moindre chose, the smallest quantity").
25. ובתלמוד הבבלי במבנה המקביל בארמית: "כל נפש... **כל דהוא נפש**" (סנהדרין עח ע"א).

(את הביטוי החסר, שניתן לשחזור מההקשר, אני מסמן בעזרת מחיקה, והוא מצוין במקום שבו היו הביטויים הללו אמורים להופיע כדי שהמשפט ״החסר״ יהיה מלא ותקני בדקדוקו).

19. **צואה – כל שהיא** ~~צואה~~ מבטלה ברוק.

לפי דוגמה 19 מדובר במבנה של טופיקליזציה, שבו הטופיק משמש גם כנשוא של משפט משועבד פנימי והוא אינו מובע ב״היקרותו״ השנייה. כלומר לפחות במשפטים מהסוג הזה אפשר להציע שהצירוף **כל שהוא** בדוגמה 18 אינו אדנומינלי.

אי־הבעה של הרכיב שהוא הטופיק אינה דבר נדיר, ובייחוד כשבגוף המשפט מדובר בכמות של העצם המובע בטופיק. כך הוא גם במשפט עם רכיבים דומים בעברית החדשה:

20. יין – אפילו כוס ~~של יין~~ אסור לשתות כשנוהגים.

כיוצא בזה אפשר גם לראות בלשון חז״ל (דוגמה 21), ונקל לשער שגם משפטים עם **כל שהוא** היו לפחות בהתחלה במבנים דומים וגם נותרו כך בהקשרים שונים:

21. ר׳ אליעזר אומ׳. קרקע – בית רובע ~~של קרקע~~ חייב בפיאה [...] ר׳ עקיבא אומר: קרקע – כל שהוא ~~קרקע~~ חייב בפיאה ובבכורים. ולכתוב עליו פרוזבול. ולקנות עמו נכסים שאין להן אחריות בכסף ובשטר ובחזקה (משנה, פאה ג, ו).

חשוב להבין שהתופעה של חיסור (אליפסיס)[26] בהקשרים כאלה נפוצה מאוד בלשון ההלכות של המשנה והתוספתא. אין הכוונה דווקא בהקשר של טופיקליזציה כתופעה תחבירית אלא באי־חזרה על השם העומד כטופיק של ההלכה, כלומר שההלכה נסבה עליו. כדי להמחיש את הדברים אני מבקש להביא הקשר רחב, מפרק ח בתוספתא שבת, שבו מופיעים הצירופים **כל שהוא** ו**כל שהן**. כאשר הנושא של הדיון אינו מופיע שנית במשפטים לפעמים מופיע תמורתו כינוי חוזר (מודגש בקטע שלהלן), ולצידם, לעיתים קרובות, הביטוי שאמור להופיע – חסר (מחוק בקו בקטע שלהלן):

22. המוציא יין – כדי גמיעה ~~של יין~~. ר׳ יהודה או׳. כדי מזיגת הכוס ~~של יין~~ [...] חלב. כדי גמיעה ~~של חלב~~. ר׳ לעזר אומ׳. אם ~~חלב~~ של בהמה. כדי גמיעה. אם ~~חלב~~ של אשה. כדי שיתן ~~חלב~~ על פי קילור.
מים. כדי גמיעה ~~של מים~~. ר׳ יהודה או׳. כדי לשוף **בהן** את הקילור. דם ושאר

26. מבחינה תאורטית מדובר כאן ב־VP-ellipsis, והתופעה הנפוצה היא שיש השמט של פרדיקט שאינו נוטה (״מורה – מי שמסוגל להיות, אני מעריץ״). על כך כתבה בהרחבה דורון, 1999. ברם, בעברית החדשה אי אפשר להשמיט את הפרדיקט בהקשרים כאלה, אך ייתכן שהנטייה בלשון חז״ל עם הכינויים הייתה דומה לזו שעם הפועל הנטוי, וממילא השמט היה אפשרי בלשון חז״ל בהקשר כזה. אפשר גם לשקול שמדובר בתזוזה תחבירית (preposing), אך לא כאן המקום להיכנס לדיון התחבירי הזה.

כל המשקין. ברביעית ~~של המשקין~~. רבן שמעון בן גמליאל או׳. דם כדי לכחול עין אחת ~~בדם~~ [...]

המוציא שטר פרוע ויש **בו** במקום הלובן כדי לכתוב שתי אותיות. **ובכולו** כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פליטון. הרי זה חייב. ר׳ יהודה או׳. אף המוציא שטר פרוע, כל שהוא ~~שטר~~ הרי זה חייב. מפני **שמשמרו להראותו** לבעל חוב.

שטרי מקח וממכר. שטרי דיתקאות הפתקאות ומתנות – כל שהן ~~שטרות~~ חייב. קלף ודכסוסטוס. כדי לכתוב **עליו** את המזוזה. יריעה. כדי לכתוב **עליה** פרשה קטנה.

חול עפר ואפר. **שעורן** בכזבל. ר׳ ישמעאל בי ר׳ יוחנן בן ברוקה או׳. עפר. כדי לכסות **בו** דם צפור קטנה. אי־זו היא צפור קטנה. זה דרור.

חול הגס. כדי ליתן ~~אותו~~ על פי כף סיד.

קנה. כדי לעשות ~~ממנו~~ קולמוס. מגיע לקשרי אצבעותיו. בילס. כדי לעשות **ממנו** צנירה קטנה. סכוכית. אחרים אומ׳. כדי לפצע **בה** שתי נימין {כאבן} צרור. אבן. ר׳ ליעזר בן יעקב אומ׳. משקל עשרה דינרין ~~של אבן~~ ר׳ לעזר אומ׳. כדי לעשות ~~ממנו~~ מסיפס.

תופעת החיסור נפוצה מאוד בלשון המשנה, וכבר הראה משה אזר שבלשון זו נפוצים חיסורים לקסיקליים ושכל עוד יש זהות לקסיקלית לרכיב קודם בהקשר אפשר לחסר "בלא צורך בהתניות תחביריות מיוחדות".[27] לפי זה אפשר לשער שברוב המקרים שנראים במבט ראשון כאדנומינליים מדובר במבעים חסרים, וכי למעשה מופיעה ההכללה 'כל דבר שהוא X', באופן מלא בתחביר, וכך מתקבלת המשמעות שנידונה בסעיף הקודם.

**2.3.2 תהליך שינוי המשתקף בספרות חז"ל**

לא בכל ההיקרויות של צירופים כדוגמת **כל שהוא** מדובר בהשמטה של השם שבהקשר. כך למשל בדוגמה 23 הצירוף "קרקע כל שהוא" מייצר רכיב תחבירי אחד. המילה **קרקע** איננה נמצאת במבנה טופיקלי, ואף אי אפשר לשחזר שבמבנה העומק היא מופיעה לאחר הצירוף **כל שהוא**:

23. הכותב נכסיו שכב מרע. שייר קרקע כל שהוא מתנתו קיימת. **לא שייר קרקע כל שהוא** אין מתנתו קיימת (משנה, פאה ג, ז).
[*לא שייר קרקע כל שהוא ~~קרקע~~]

לפיכך נראה שבהקשרים אלו הצירוף **כל שהוא** נתפס כיחידה מורפולוגית אחת המאייכת את שם העצם שלפניה, הואיל ואי אפשר להציע בכל המקרים שברמה

27. אזר, תשנ"ה, עמ׳ 285. הוא דן בתופעת החיסור בהרחבה שם, פרק 9, ומסיבה זו צעדתי במינוח בעקבותיו ונקטתי את המונח "חיסור", שנקט הוא, ולא "השמט".

התחבירית הצירופים הללו מביעים יחד את הרכיבים שמייצרים את המשמעות ׳כל דבר שהוא X׳. מבחינת התחביר והמשמעות ייתכן שהיחידה הזאת שימשה כמת העומד במעמד אדנומינלי בהקשרים מעין דוגמה 23 במשמעות ׳היחידה הקטנה ביותר׳ או שהיחידה הזאת משמשת מגדיר סתמי (indefinite determiner), **וכל שהוא** משמש באופן דומה ל־any באנגלית או לסדרת ה־irgend בגרמנית. על פי האפשרות האחרונה, מבחינה סמנטית התוכן של המגדיר הסתמי **כל שהוא** זהה לתוכן של הרכיבים הללו כשעמדו בנפרד, כלומר הביטוי הזה משמש פונקצייה המכלילה את שם העצם בכל האובייקטים שבטווח המורחב:

24. ⟦כל שהוא X⟧ = כל דבר שנכלל בקטגוריה X

ההכללות הללו רלוונטיות בעיקר בהקשרים מודאליים, שכן הן מכלילות מיני חלופות, ואכן זו הסביבה הסמנטית שהביטוי הזה מופיע בה בלשון חז״ל.

מאחר שהתופעה שצירופים של משפטי זיקה חופשיים (free relatives) הופכים לביטויים של כינויים סתמיים נפוצה בלשונות העולם,[28] ומכיוון שכפי שנראה להלן (דוגמה 35) הביטויים הללו עדיין משמשים גם לציון הקצה העליון בסקאלה, אני משער שכך היו פני הדברים גם בלשון חז״ל ושחלה התפתחות שבה הצירופים כדוגמת **כל שהוא** בהקשרים מסוימים עברו האחדה מורפולוגית (morphological univerbation)[29] והפכו ליחידה לשונית אחת, בלי מבנה פנימי. על פי זה אפשר להציע את תהליך השינוי המדובר כראנליזה תחבירית, כמתואר ב־25:

25. מבנה תחבירי שלב א

[קרקע] – [כל ש הוא ~~קרקע~~] [חייב בפיאה ובבכורים].

כמת ציין־זיקה כינוי ש״ע (→ המשמש כנשוא)

השתמעות: אפילו השטח הקטן ביותר.

מבנה תחבירי שלב ב

[קרקע **כל־שהוא**] [חייב בפיאה ובבכורים].

ש״ע מגדיר־סתמי

השתמעות: אפילו השטח הקטן ביותר.

בשני המבנים משני שלבי ההתפתחות מתקבלת המשמעות של ׳הכמות המזערית׳. בשלב הראשון היא מתקבלת באופן קומפוזיציונלי מחיבור יחד של הרכיבים **כל־ש־הוא**, ואליהם מתווספת ההשתמעות ׳אפילו׳ הנוצרת, כפי שראינו לעיל, מהשאלה ההלכתית העומדת ברקע:

26. כל שהוא X – ׳אפילו הגדול/הקטן ביותר׳ [→ מתקבל מההקשר]

28. פולה, 1918–1919; הספלמת׳, 1997; אגולר־גואבארה ואחרים (בדפוס).

29. אנדרסן (1987) הציג את התופעה והמינוח.

בשלב השני הפך הצירוף הזה למגדיר סתמי במובן קרוב לזה של any באנגלית (אלא שבהקשר של **כל שהוא** מדובר בכימות מכליל, ואילו בעניין any יש ויכוח ארוך בספרות אם מדובר בכימות ישי [של קיום] או בכימות מכליל).[30] ההוראה המשתמעת 'אפילו' מתקבלת מהסמנטיקה של היחידה **כל שהוא** עצמה, ועלינו לשוב ולטפל בשתי השאלות הקודמות:

1. מניין מתקבלת ההשתמעות 'אפילו'?
2. איך אפשר לקבוע על פי ההקשר אם מדובר בגבול העליון (כמות מרבית) או בגבול התחתון (כמות מזערית) בסקאלה?

כדי לענות על השאלה הראשונה יש להקדים ולומר שדומה שהשימוש **בכל שהוא** בהקשרים שאנחנו מדברים בהם הוא חלק מתופעה שכונתה במחקר "הרחבת התחום" (domain widening). כדי להבין את המושג עלינו להבחין בהבדל המשמעות בין שני המשפטים האלה:

27. א. לא שמעתי היום מוזיקה.
ב. לא שמעתי היום שום מוזיקה.

שני המשפטים בדוגמה 27 שוללים שמיעה של מוזיקה ביום שבו ההיגד נאמר. ברם, השלילה הזאת היא תמיד ב"תחום" (domain) הרלוונטי. כלומר יש סוגים שונים של מוזיקה שעליהם אנחנו חושבים כאשר אנחנו שוללים את העובדה ששמענו היום מוזיקה (שירים מסוימים, דרך מסוימת של שמיעה). הניגוד בין המשפטים נוצר מההבדל ביניהם בשאלה מה נכלל בתחום שהשלילה חלה עליו. המשפט השני (27ב) "חזק" יותר הואיל והוא שולל יותר מהראשון (27א). במונחים פורמליים, השלילה חזקה יותר במשפט השני, שכן היא מגדילה את התחום של מה שנחשב למוזיקה (למשל דברים שנשמעים באקראי ברדיו). קדמון ולנדמן הראו שיש ביטויים לשוניים המרחיבים את התחום שאופרטורים לוגיים (כמו שלילה או כימות) פועלים בו.[31] דומה שהשימוש **בכל שהוא** בלשון חז"ל, בהקשרים שאנחנו עוסקים בהם, אף הוא מרחיב את התחום. ראינו שהביטויים הללו על פי רוב מדגישים שכל כמות רלוונטית לאיסור או להיתר המדובר בהלכה, ושהכמות איננה תלויה בשימוש פונקציונלי מסוים ואיננה נמדדת בשיעורים הרגילים (רביעית, טפח, כזית וכיוצא בהם).

העובדה שמדובר בביטויים ובהקשרים לשוניים של הרחבת התחום מסבירה גם את ההשתמעות הנלווית 'אפילו' בשימוש בביטויים הללו בלשון חז"ל. קריפקה ובייחוד קירקיה טענו שבהקשרים רבים של הרחבת התחום מתלווה למבעים שימוש לא גלוי של האופרטור הלוגי המקביל לביטוי הלשוני **אפילו** (even-like implicature).[32]

30. אלונסו אובלה ומננדז־בניטו (בדפוס) מציגים סקירה של הספרות על הנושא.
31. קדמון ולנדמן, 1993.
32. קריפקה, 1995; להירי, 1998; קירקיה, 2006.

בדוגמה 27ב השלילה המחוזקת בעזרת **שום** מרחיבה את התחום. מלבד זאת היא גם מסדרת את התחום בסקאלה מסוימת (גודל, איכות, רלוונטיות) ומציינת שאפילו מה שבקצה הסקאלה רלוונטי והוא בגדר מה שנטען במשפט.

העובדה שבאופן נסתר, במשתמע, נוסף משמע של ׳אפילו׳ לצירוף **כל שהוא** מובילה לתשובה על השאלה כיצד ההקשר קובע אם מדובר בגבול העליון (כמות מרבית) או בגבול התחתון (כמות מזערית) בסקאלה בייחוס התופעה לעובדה שזו אחת התכונות של **אפילו** – שהוא תלוי בהקשר.[33] להמחשת התכונה הזאת של הביטוי **אפילו** נתבונן במשפט הבא, שנאמר על ילדה ושמה שולמית, אחת מתוך קבוצה של בנות כיתה מסוימת:

28. אפילו שולמית הכינה את שיעורי הבית.

משפט זה עשוי להיאמר בהקשר שבו שולמית היא התלמידה החלשה ביותר בכיתה, והדובר מבקש לציין שחרף החשש שהיא לא תצליח לעמוד במשימה היא עמדה בה. מנגד, המשפט הזה עשוי להישמע גם בהקשר שבו שולמית היא התלמידה החזקה ביותר, וברקע עמד החשש שהתלמידות הטובות לא יכינו את שיעורי הבית משום שהם קלים מדי. תופעה דומה אפשר לראות בשימוש בביטוי any באנגלית, שאף הוא מרחיב את התחום, ונטען שנלווית אליו במשתמע ההוראה של **אפילו**:

29. You can give her *any* gift you want.

המשפט הזה עשוי להיאמר גם בהקשר של מתנה פעוטה ממש (למשל כאשר הנמען אינו מעוניין להוציא כסף מיותר על המתנה) וגם בהקשר של מתנה יקרה במיוחד (למשל אם הנמען מבקש רשות להוציא הרבה כסף על המתנה). לפי זה אם הצירופים כדוגמת **כל שהוא** מרחיבים את התחום אזי המובן של **אפילו** מוטמע בהם. ביטויים המרחיבים את התחום הם ביטויים מודאליים בטבעם,[34] וכאמור לא מפתיע שבלשון חז״ל אנחנו נתקלים בביטויים הללו רק בהלכות, ולפי שעה לא נמצא להם תיעוד בהקשרים של חיווי.

לסיכום, כך נבנית המשמעות בשלב השני:

**30.** [השתמעות נלוות לביטוי הלשוני ←] אפילו (X) כל שהוא

כלומר בשלב הראשון ההשתמעות (׳אפילו הקטן ביותר׳) מתקבלת מההקשר של ההלכה (המטפלת בגבולות של הסקאלה), ואילו בשלב השני ההשתמעות הזאת נעשתה חלק מההוראה של הביטוי הזה, המשמש מגדיר (determiner), המרחיב את התחום הרלוונטי.

33. גרינברג (2018) עמדה על התרומה של ההקשר לקביעת הסמנטיקה של המשפטים ש**אפילו** מופיעה בהם.

34. על העניין הזה עמדה דיאל, 1998.

השינוי המוצג ב־25 הוא למעשה תהליך קלאסי של ראנליזה תחבירית: ביטוי המורכב מכמה רכיבים הפך למורפמה אחת (האחדה מורפולוגית /morphological univerbation), ומצב שבו הרכיבים הרלוונטיים מכוננים את רוב המבנה של הפסוקית עבר למצב שבו המורפמה הפכה למגדיר סתמי. מבחינה סמנטית המשמעות של הפסוקית לא השתנתה – מה שהתקבל משילוב קומפוזיציונלי של רכיבים שונים נעשה חלק מן המשמעות של רכיב יחיד. כפי שהצעתי בהקשר אחר, ראנליזה תחבירית מוגבלת למצב שלפחות בשלב הראשון היא מתקיימת כאשר אין שינוי במשמעות בהקשרים שבהם הניתוח מחדש מתרחש.[35]

כאמור לעיל, לצד השימושים שנידונו עד כה הצירופים הללו משמשים בלשון חז"ל גם כרכיב תחבירי עצמאי, והם מביעים כמות מזערית. לפיכך אשלים את התמונה גם בדיון על אודות השימוש הזה. הינה דוגמאות נוספות לתופעה (כמו שראינו לעיל בדוגמאות 4א–ב).

31. א. הטבל שנתערב בחולין הרי זה אוסר **כל שהוא** (תוספתא, דמאי ה, יב).
ב. אם מקבל **כל שהוא** טמא (משנה, כלים ל, ב).
ג. המקדש בשוקת וה(י)טפי בתוכה. אף־על־פי פיו צר **כל שהוא** המים שבתוכו מקודשין (משנה, פרה ו, ג).

בהקשרים האלה הצירוף **כל שהוא** משמש כינוי סתמי עצמאי. אפשר לשער שתהליך דומה של ראנליזה היה עשוי להתרחש גם בסביבות עצמאיות, ולא רק במעמד אדנומינלי:

32. הסדק כל שהוא (תוספתא, בכורות ד, א).

מבנה תחבירי שלב א

[הסדק] –[כל ש הוא ~~סדק~~]

כמת ציין־זיקה כינוי ש"ע (→ המשמש כנשוא)

השתמעות: אפילו הסדק הקטן ביותר.

מבנה תחבירי שלב ב

[הסדק] –[כל שהוא]

כינוי סתמי

השתמעות: אפילו הסדק הקטן ביותר.

אם כן הצירוף הזה משמש גם מגדיר סתמי וגם כינוי סתמי במעמד תחבירי עצמאי, בפירוש קרוב לביטויים anything, something. התופעה שאותו הביטוי משמש גם מגדיר סתמי וגם כינוי סתמי מוכרת משפות העולם, ובייחוד בביטויים המשמשים

35. בר־אשר סיגל, 2020.

להבעת מידה. כך למשל השימוש ב**הרבה** או ב**מעט** בעברית בדוגמה 33א משמש מגדיר, ואילו בדוגמה 33ב – כינוי:[36]

33. א. מעט ילדים באו, ובכל זאת לא נשאר הרבה אוכל.
ב. אמור מעט, ועשה הרבה.

למעשה יש הסבורים שבהקשרים הללו יש בתחביר כימות המכוון לאמת המידה שאיננה מובעת ברמה הפונולוגית אך מצויה בייצוג הלוגי של המשפט.[37]

34. אמור [כמות] מעט, ועשה [כמות] הרבה.

**כל שהוא** בשימושו העצמאי מביע גם את הגבול התחתון וגם את הגבול העליון בסקאלה. כך בהלכה ממסכת עירובין (35) הדנה במרחק שאפשר להציב גדרות סביב בארות כדי שמותר יהיה לשאוב מהן מים בשבת. המשנה עוסקת בטווח המזערי (״מותר להקריב״) ובטווח המרבי (״מותר להרחיק״) – והשיעור המרבי הוא ״כל שהוא״ – כלומר בלי גבול עליון:

35. מותר להקריב לבאר בלבד שתהא פרה ראשה ורובה מבפנים ושותה. מותר להרחיק **כל שהוא** ובלבד שירבה בפסים (משנה, עירובין ב, ב).

העובדה הזאת מחזקת כמובן את הניתוח שהצעתי לעיל (24), שמדובר במגדיר סתמי (שמטבע הדברים מכליל את הסקאלה כולה) שמשמעו כשל המבנה המורכב משלושה רכיבים (כל + ש־ + הוא). וזו הסיבה שאין לנתח את הצירופים הללו כביטויים של כמות, שהם מטבעם מורים על אחד מהקצוות של הסקאלה (קצת/הרבה).

### 2.3.3 שינויים בתוך ספרות חז״ל

בסעיף הקודם טענתי שיש שני מבנים שונים בתוך ספרות חז״ל ושלמעשה הם משמשים זה לצד זה אף על פי שמבחינה היסטורית הם משקפים שני שלבים שונים בהתפתחות של המבנים הללו. בסעיף הזה אני מבקש להראות שהשינוי אכן התרחש בתקופת חז״ל עצמה ושאפשר להתחקות על מידת ההשתרשות שלו.

אציע שהשינוי שתואר קודם לכן (25, 32) בא לידי ביטוי בתפוצה של הביטוי **אפילו כלשהו**. כל עוד הביטוי **כל שהוא** היה מורכב משלושה חלקים והוראתו הייתה ׳כל

36. כך למשל בלשון המקרא ובקומראן ננקט הכמת **כול** בשני השימושים הללו: כמגדיר – ״כל מלאכה לא תעשו״ (וי׳ כג 3), ״ולוא ישען איש הקודש על כול מעשי הבל״ (סרך היחד, 5 שו׳ 18, 1Q 28), וככינוי – ״ועתה נפשנו יבשה אין כל״ (במ׳ יא 6), ״ואשר לוא יוכל מהונם כול ולוא ישתה ולוא יקח מידם כול מ(ו)[א]ומ?א/ה?״ (סרך היחד, 5 שו׳ 15, 1Q 28). תודה למיכל בר־אשר סיגל, שהפנתה אותי לדוגמה מלשון קומראן.
37. קיין, 2005; שוורצ׳יילד, 2006; סולט, 2007.

דבר שהוא מקטגוריה X', ההשתמעות של **אפילו** התקבלה מן ההקשר, מן השאלה העומדת בפתחה של ההלכה, כמו שראינו לעיל בהתפתחות המתוארת ב־25:

26. כל שהוא X – 'אפילו הגדול/הקטן ביותר' [→ מתקבל מההקשר]

אבל ברגע שהצירוף עבר האחדה מורפולוגית (morphological univerbation) והפך למורפמה אחת לציון כינוי/מגדיר סתמי, ההשתמעות 'אפילו' נעשתה חלק מההשתמעות שנלווית לצורה הלשונית **כלשהוא** כשהיא לעצמה, כמו שתואר ב־25:

30. [השתמעות נלוות לביטוי הלשוני ←] אפילו (X) כל שהוא

כלומר בדומה לתוכן של צורות לשון כמו any ו־anything הצירופים כדוגמת **כל שהוא** מכלילים טווח רחב של גדלים, וההשתמעות הנלווית של **אפילו** מתקבלת מהרחבת התחום. בדרך דומה אפשר לשער שהחיזוק הסמנטי הנוצר **מאפילו** מצוי על פי רוב ברמה בלתי גלויה בתחביר. ברם, הוא עשוי להתממש ולהיות מובע בפועל בגלוי (כך למשל אפשר לומר "אפילו לא נשאר שום זכר", ובאנגלית בשילוב של even any). בכוח הופעתה של המילית **אפילו** עם הצירופים הללו להעיד שמבחינה היסטורית הם נמצאים בשלב השני של השינוי, מבחינה תחבירית, שכן בשלב הראשון הביטוי **כל שהוא** אינו בטווח של החיזוק המתקבל בעזרת **אפילו**, וממילא ביטוי זה איננו מופיע בהם.[38] מתוך ההבנה שההבדל בין שתי תקופות הלשון בא לידי ביטוי באינטראקצייה שבין הביטוי **כלשהוא** ובין החיזוק של **אפילו**, מעניין לציין שהשימוש בצירופים "אפילו כל שהוא" ו"אלא כל שהוא"[39] מתגבר ככל שהמקור הטקסטואלי מאוחר יותר. טבלה 2 מראה מה שיעור השימוש בצירופים הללו עם **אפילו** ו**אלא** מתוך סך היקרויותיהם:

| משנה | מדרשי הלכה | תוספתא | תלמוד ירושלמי |
|---|---|---|---|
| 4/95 | 10/60 | 21/123 | 33/153 |
| 4% | 16% | 17% | 21% |

טבלה 2

הערה: יצוין שבירושלמי נספרו כל ההיקרויות של הביטויים הללו, בהם ציטוטים מהמקורות התנאיים. לו נספרו רק ההיקרויות במקורות עצמאיים היה שיעורם גבוה יותר.[40]

38. לצורך העניין אפשר להשוות לשיח הזה בעברית חדשה:
א: איזה ילד אני יכול להזמין למסיבה?
ב: (*אפילו) כל ילד שתרצה.
**אפילו** בהקשר הזה אינו תקין.

39. בדרך דומה גם הצירוף **כל שהוא** עשוי להיות בטווח של **אלא** רק כאשר הוא כבר כולל אופרטור שמגביל למינימום.

40. אין כאן התייחסות לתלמוד הבבלי הואיל והחישוב של מספר ההיקרויות הכללי סבוך עוד יותר בגלל הציטוטים המרובים מלשון המשנה והנתונים שיובאו בסעיף 2.4, שיש בתלמוד הבבלי

הואיל ויש מתאם בין העלייה בשיעורי ההופעה הגלויה של **אפילו** ובין זמנו המאוחר של הטקסט, אפשר להציע שהעלייה בתפוצה של **אפילו** בצירופים הללו אף מעידה שבשלב הזה גם הראנליזה והשינוי שאנחנו מדברים עליהם נעשו נפוצים יותר.

אף שברור שלשון הירושלמי מאוחרת ללשון הספרות התנאית, ההנחה שהלשון של מדרשי ההלכה ושל התוספתא מאוחרת ללשון של המשנה איננה טריוויאלית כמובן. יש עדויות לשוניות שהעברית של התוספתא מאוחרת ללשון של המשנה,[41] ואף בהקשר של מדרשי ההלכה אפשר להצביע על כך. חשוב להבהיר ששאלת הקדימות הלשונית עומדת לעצמה, והיא שאלה נפרדת משאלת ההיסטוריה של העריכה, שכן גם אם הטקסט קדום יותר לשונו עשויה לשקף לשון מאוחרת יותר. תחום זה דורש עיונים נוספים, ואני מקווה שהמחקר מהסוג הזה מצביע על מתודה לחקור זאת.

#### 2.3.4 שינויים נוספים

השינויים שנידונו בסעיף הקודם באים לידי ביטוי בכמה תופעות נוספות המעידות שצירופי **כלשהוא**, בהקשרים מסוימים, מתנהגים בבירור ככינויים סותמים, ואולי אפילו התפרשו ככינויים המביעים כמות בהוראת ׳קצת׳.

ראינו שכאשר שם עצם אטומי נלווה לצירוף **כל שהוא** משתמע שהוא העצם הקטן ביותר. ברם, לשון ההלכה ממסכת סוכות משתמשת **בכל שהוא** בהקשר של אתרוג, שהוא שם עצם אטומי (חלק מאתרוג אינו אתרוג), ובכל זאת השימוש **בכל שהוא** בהקשר הזה מציין כמות קטנה:

36. עלת חזזית על רובו. ניטלה פטמתו. ניקב (ו)ניקלף (ו)נסדק. **חסר כל שהוא**. פסול. עלת חזזית על מעוטו. ניטל עוקצו (ו)ניקב ולא **חסר כל שהוא**. כשר. (משנה, סוכה ג, ו).

כל עוד הביטוי **כל שהוא** לא שינה את המשמעות שדיברנו עליה בדוגמה 30, כלומר בזמן שהביטוי הזה נתפס כמורכב משלושה רכיבים עצמאיים, כאשר הוא מופיע בסמיכות לשם עצם אטומי, כדוגמת אתרוג,[42] צריך להניח שמבחינה סמנטית הוא משנה את הסוג של שם העצם וממיר אותו לשם דיסטריבוטיבי ולא אטומי. בעקבות ההמרה הזאת גם חלקים מהאתרוג עשויים להיחשב לאתרוג ולענות להגדרה ׳כל

גם שימוש בדגם המקביל בארמית. מכל מקום, גם אם הנתונים שם אינם מעידים על עלייה ניכרת במספרים, השינויים במקורות מארץ ישראל מובהקים.

41. במחקר אחר (בר־אשר סיגל, תשע״ט–תש״ף) בחנתי מקרה נוסף שבו לשון התוספתא מאוחרת ללשון המשנה. במחקר הזה צעדתי בעקבות ברויאר (תשמ״ז), שהצביע על תופעות נוספות בכיוון הזה. מחקר חלוצי בתחום הזה עם ממצאים דומים הוא מחקרו החשוב של מורשת, תשמ״ג.

42. אבל ראוי להסתייג ולומר שיש הקשרים שבהם חתיכה מאתרוג נחשבת לאתרוג – למשל כאשר אוכלים אתרוג, ואז מ״פרי״ הוא הופך ל״חומר״, וייתכן שזה מה שאפשר את השימוש **בכל שהוא** להבעת כמות קטנה.

דבר שהוא בבחינת אתרוג' (וכך מתקבל השיעור המזערי). התופעה של ביטויים לשוניים הממירים את הסוג של השם מוכרת בהקשר של שמות ספירים ובלתי ספירים.[43] ואולם כפי שנטען בסמוך, ייתכן שמשתקף כאן שינוי מהותי ש**כלשהוא** נתפס כנושא את המשמע 'קצת'.

ועוד זאת, השימוש הפרונומינלי ניכר מאוד בהקשרים האלה מהתלמוד הירושלמי:

37. א. ר' יודן לא אמ' כן. אלא שמונה אמות אסור. **שמונה אמות וכל שהוא** מותר (ירושלמי, כלאים ד, ח [כט ע"ג]).
ב. פעמים יש שם יום וכל שהוא והיא טהורה. שני ימים ו**חסר כל שהוא** והיא טמיאה **יום וכל שהוא** והיא טהורה (ירושלמי, שבת ט, ג [יא ע"ד]).

בכמה הקשרים לא נלווית המשמעות 'אפילו', ובכל זאת ברור שמדובר בשיעור המזערי:

38. א. הביא דופן **שלארבעת טפח' וכל שהוא** והגביהו מן הארץ שני **טפח חסר כל שהוא**. ייבא כיי דמר ר' יוחנן. העומד והחלל מצטרפין לארבעה (ירושלמי, עירובין ז, א [כד ע"ב]).
ב. שבועה שאוכל ככר זו. ואכלה **חסר כל שהוא**. על דעת' דר' עקיבה חייב. על דעתין דרבנין פטור. שלא אוכל ככר זה. **ואכלה חסר כל שהוא**. על דעת' דר' עקיבה פטור. על דעתין דרבנין חייב (ירושלמי, שבועות ג, א [לד ע"ב]).

ויש הקשרים שבהם נראה שאין מדובר במידה המזערית אלא בשיעור נמוך בסקאלה:

39. חזקיה אמ'. מי שיש לו **בית רובע וכל שהוא**. אותו כל שהוא זורע לתוכו כל מין שירצה (ירושלמי, כלאים ב, ז [כח ע"א]).

בשימושים הללו הצירוף **כל שהוא** עומד בפני עצמו. בדוגמה 37א הוא נוסף למידה מסוימת, ובדוגמות 37ב, 38ב – כמו במשנה בדוגמה 36 – הוא מופיע לאחר הפועל **חסר**. על פי רוב הפועל הזה מופיע סמוך למידות ולשיעורים ("מאתים חסר דינר" משנה, פאה ח, ח], "ארבעים חסר אחת" [משנה, שבת ז, ב; מכות ג, י], "חסר יום אחד" [משנה, כתובות ה, ג]), ובמבט ראשון נראה שבהקשרים הללו צירופי **כלשהוא** מציינים כמות מזערית ('קצת'). בהקשרים שאי אפשר להוסיף **אפילו** נדמה שהביטויים הללו מציינים שיעור נמוך בסקאלה.

גם אם מבחינה היסטורית הצירופים בדוגמאות 37–39 עדיין שימשו כינוי סתמי, נכון יהיה לומר שהם היו עשויים להתפרש 'קצת' או 'מעט מן המועט', כפי שנתפסו

43. בספרות מדברים על universal grinder ההופך שמות מספירים לבלתי ספירים, למשל בעברית הוספה של **קצת** ("תחשפי קצת יד"), ועל universal packager ההופך שם בלתי ספיר לספיר, למשל בעברית על ידי ריבוי ("הכנסתי את החלבים למקרר"). המקור למונחים הללו נמצא בעבודה של פלטייר, 1975.

בשלב מאוחר יותר במילונים. ייתכן גם שכך נתפסו בקרב משתמשי הלשון העברית לתולדותיה, כפי שנראה בהמשך הדיון.

### 2.4 "כל דהוא": המבנה המקביל בארמית הבבלית

בארמית הבבלית משמשת מקבילה דקדוקית של הצירוף **כל שהוא**, ובמקום **ש־** הזיקה העברית מופיעה בה **ד־** הארמית: **כל דהוא**. הצדק עם סוקולוף, המניח שהצירוף בארמית הבבלית משקף בבואה של העברית ושלא מדובר בצירוף ארמי מקורי, שכן צירוף מעין זה אינו מוכר בדיאלקטים האחרים של הארמית.[44] למעשה גם השימוש של הצירופים הללו במשפטי זיקה חופשיים (כבדוגמה 5) אינו קיים בארמית הבבלית ובדיאלקטים ארמיים אחרים, למיטב ידיעתי.[45]

**כל דהוא** בארמית הבבלית, ברוב המוחלט של היקרויותיו, הוא כינוי סתמי ואינו משמש בעמדה התחבירית של מגדיר (אך יש גם חריגות, כמו בדוגמה 40ב). הנקודה המרכזית שיש לתת עליה את הדעת היא שבניגוד למצוי בעברית[46] ההכללה איננה מכוונת רק לכמות (40א) אלא גם לסוג (40ב–ג):[47]

40. א. אכל תרומה טמא' משל' כל דהו (בבלי, גיטין נד ע"א).
ב. ישראל כל דהוא (בבלי, יבמות קא ע"ב).
ג. אמ' רב יהוד' פירש כסף כסף פירש זהב זהב פשיט' הא קמ"ל טעמ' דפריש הא לא פירש פטר נפשיה בכל דהוא (בבלי, ערכין יט ע"א).

בדוגמה 40ב מדובר במי שכשיר להיות דיין בהרכב הדן בחליצה, והדרשה נועדה להגיד שכל "סוג" של ישראל, בין שהוא מומחה ובין שהוא הדיוט, יכול להיות חלק מבית הדין. וכיוצא בזה בדוגמה 40ג ההכללה מכוונת לכל סוגי המתכות. התפתחות זו מעניינת במיוחד, שכן למעט ברישה של משפט זיקה חופשי לא ראינו שימוש **בכל שהוא** בעברית – והעברית של התלמוד הבבלי בכלל זה – שהסתמיות מכוונת לסוג ולא לכמות או לגודל. השינוי הזה בארמית הבבלית קשור בשינוי שחל בעברית החדשה, ונעסוק בו בסעיף הבא.

44. סוקולוף, 2002, עמ' 560.
45. למעשה אפילו ההכללה **כל ד־** נדירה בארמית הבבלית, ועל פי רוב מופיע כינוי בין **כל** למילית **ד־** (ראו בר־אשר סיגל, 2016, עמ' 235), וכך גם בסורית (ראו נלדקה, 2001, עמ' 172).
46. שימוש זה נמצא בעברית של התלמוד הבבלי: "רב ושמואל דאמ' תרויהו **כל שהוא** מחמש' המינין מברכין עליו. בורא מיני מזונות" (ברכות לו ע"ב). אנחנו רואים אפוא שני הבדלים בתפוצה של הצירופים הללו בעברית ובארמית של התלמוד הבבלי. רק בעברית הם משמשים ברישה של פסוקיות זיקה חופשיות, ומנגד רק בארמית אנחנו מוצאים שימוש במגדיר הסתמי להכללה של הסוג. כמובן קשה לדעת אם העובדות הללו נכונות רק בגלל היעדר הופעה בטקסטים או שיש כאן הבדל מהותי בין הדקדוקים.
47. ראו בהגדרות של סוקולוף (2002, עמ' 560): any amount; any sort.

### 3. "כלשהו" בעברית החדשה

בעברית בת זמננו **כלשהו** משמש רק כמגדיר סתמי של סוג,[48] ונלווית לו השתמעות של אדישות (indifference implicature)[49] כלפי חשיבות הסוג. מלבד זאת התפוצה של המגדירים הללו איננה מוגבלת עוד להקשרים מודאליים, והם עשויים להופיע גם באנדיקטיב, חיווי, המתאר עובדה. כך בדוגמה 41א הצירוף "מאמר כלשהו" מופיע בהקשר מודאלי, ואילו בדוגמה 241ב – בתיאור עובדה:

41. א. אם בחרתם לתרגם **מאמר כלשהו**, מומלץ מאד לערוך את התוכן המתורגם כדי שלא יהיה מתורגם בדיוק אחד לאחד אך עדיין ישמור על רצף הגיוני ונכון של התוכן (מרשתת).

ב. היום קראתי **מאמר כלשהו** על זה שבבריטניה מנסים ליישם הדבקה מבוקרת של האוכלוסיה כדי להשיג התחסנות רחבה בלי למוטט את המערכת (מרשתת).

אלה אפוא השינויים בעברית בת זמננו:

א. מבחינה סמנטית – הצירופים כדוגמת **כלשהו** משמשים רק בהוראה הסתמית (מכוונת לסוג), והם אינם משמשים עוד להבעה של הכללה המכוונת לסקאלה (כמות או גודל מזעריים).[50]

ב. מבחינה תחבירית – הצירופים הללו הם אך ורק מגדירים ואינם מופיעים עוד בתור כינוי עצמאי.

ג. מבחינת תפוצה – השימוש בצירופים הללו אינו מוגבל עוד לסביבות מודאליות בלבד.

אינני מתיימר להציג בדיון הזה מחקר מקיף בדבר הדרך שבה חלו השינויים האלה הואיל ולשם כך נדרש מחקר קורפוס מקיף. אני מבקש רק להצביע על כמה עובדות המראות עד כמה העיסוק בשאלות מן הסוג הזה סבוך ומורכב ושקשה לספק תשובה חד־משמעית לשאלות ההיסטוריות בדבר השינויים האלה. אציין כמה עובדות (אנקדוטאליות) ואצביע על כמה תופעות הראויות לתת עליהן את הדעת. אני מקווה שמחקר מקיף בעתיד ישלים את התמונה ביתר דיוק.

ראשית, חשוב לציין שהשימוש בצירופי **כל שהוא** המכוונים לכמות רווח עד לשלב מאוחר מאוד, והוא ננקט בכתבי סופרי ההשכלה שהתירו לעצמם להשתמש

48. כאשר שם העצם שהצירוף **כלשהו** נסמך אליו מציין סקאלה מסוימת, הצירוף מביע כמות מסוימת בסקאלה ולא סוג, כך למשל בצירופים **גודל כלשהו**, **גובה כלשהו** ו**כמות כלשהי**. בסביבות הללו לעיתים מתקבל מההקשר החיזוק שמדובר אפילו ברמה הנמוכה ביותר בסקאלה: "אם שתית כמות כלשהי של אלכוהול אסור לך לנהוג". ברם, הקביעה ש**כלשהו** מכליל בעברית בת זמננו את הסוג ולא את הכמות אמורה בשמות עצם שאינם מציינים את הסקאלה עצמה.

49. ראו לעיל הערה 5.

50. בהמשך הדברים אציין הקשרים שבהם עשויה להתקבל השתמעות של כמות, אך נראה שזו השתמעות משנית.

בלשון חז״ל,[51] בכתבי מנדלי בחיבורים מתקופת התחייה ובכלל בחיבורים מתקופת התחייה:

מגדיר סתמי

42. א. ומה אפסיד באכילתי? מעט עשב **וחציר כל שהוא!** (מנדלי מו״ס, סוסתי, 1909, כרך כ, עמ׳ 108).

ב. עשרה קבין, **קושטא כל שהוא** ושיקרא תשעים ותשעה (מנדלי מו״ס, בישיבה של מטה, 1895).

ג. על ספסל רעוע הינדא האלמנה יושבת. יושבת בדד, אבילה ושוממה ורגליה תחתה. עתים היא כאבן דומם, אינה זזה **זיז כל־שהוא** (מנדלי מו״ס, סוסתי, כרך כ, עמ׳ 412).[52]

ד. תפלתו היתה בלחש, בעמידה דוממת על מקום אחד, **בלי נענוע כל שהוא** (ברנר, בחורף).

ה. בכל מקום שיש שם **פרכוס כל־שהוא** של ״דופק״ היהדות (ביאליק, המנוח לוינסקי).

ו. רק בכדי להשיג שם בשבילה **לגימת מים כל שהיא** (גנסין, אצל).

כינוי סתמי

43. א. שתלתליה הארוכים והשחורים היו מתלבטים ומסתירים את גבה ואת כתפותיה ואת צדי פניה, שהיו מלבינים **כל שהוא** מתחתם (גנסין, בטרם).

ב. במקצת, משהו, **כל שהוא**, אחת מששים, היה פירושו (ברנר, אורי ניסן).

ג. אפילו **כלשהו** (מנדלי, מה אנו?; אחד העם, על פרשת דרכים; גנסין, הצדה).

למעשה קשה לדעת מהשימושים האלה אם הצורות שימשו מגדיר סתמי או שמא ביטוי המביע כמות קטנה (קצת). בדוגמה 42ב ברנר מונה את הצורה **כל שהוא** כחלק משורה של ביטויים המביעים כמות קטנה. למעשה בדוגמה 42א דומה שבביטוי ״חציר כל שהוא״ אין הכוונה לכמות המזערית האפשרית אלא לכמות קטנה במיוחד (קצת).

עוד ראוי להצביע על כמה עניינים חשובים בשימוש הספרותי בתקופת התחייה על שלביה השונים:

ראשית, מבחינת התחביר השימוש בצירופים הללו נפוץ מאוד בעמדת המגדיר. השימוש העצמאי הפרונומינלי (43) מועט, והוא מופיע בעיקר בצירוף ״אפילו כל שהוא״ (43ג) המוכר לנו מספרות חז״ל. כלומר אנחנו רואים תזוזה לקראת התפוצה

51. כך למשל בחיבור ״חשבון הנפש״ של מנדל לפין מופיע שימוש **בכל שהוא**. מנדל לפין ידוע בחריגותו בנוף המשכילי, בנקיטת לשון חז״ל (ראו סינקוף, 1996).

52. הצירוף ״זיז כל שהוא״ הוא צירוף חז״לי המופיע בתוספתא (אהלות יד, ט) וחוזר כמה פעמים בתלמוד הבבלי (שבת ז ע״ב; ק ע״ב [2x]). ברם, **זיז** בלשון חז״ל הוראתו ׳בליטה׳, ואילו מנדלי (ואף אחרים בני התקופה, כאחד העם, גנסין ועוד) משתמש כאן באותו הצירוף בהוראת ׳תזוזה׳.

השלטת בעברית בת זמננו. בספרות התחייה ניכרים גם שני חידושים בנקיטת הצירופים הללו לעומת המצוי בספרות חז"ל:

א. **שימוש בהקשרים שאינם מודאליים.** הצירופים הללו מופיעים יותר ויותר בנרטיבים (ועולה הריבוי בשלילה), וכאמור מתקבל הרושם שהם משמשים לציון כמות קטנה, 'קצת'.

ב. **שימוש עם שמות עצם מופשטים.** לעומת ספרות חז"ל, שבה הצירופים תמיד צמודים לשמות עצם מוחשיים ולגדלים קונקרטיים, במפנה המאות התשע־עשרה והעשרים הם מצטרפים לכל שם עצם, גם לשמות עצם מופשטים. כך למשל בדוגמאות הללו:

44. א. כי באמת לא הרגישו כלל שיש בתורתם ומעשיהם צד **התנגדות כל שהוא** (אשר צבי גינצברג [אחד העם], לתולדות החיוב והשלילה).

ב. ואינו נהנה **הנאה כל־שהיא** בלא ברכה (מנדלי מו"ס, עיון בחיבור בעמק הבכא).

ג. הוסיפה ב**לעג כל־שהוא** (גנסין, צללי החיים).

ד. האין גם אנשים אלה משוררים מעט, בעלי **עצמיות כל שהיא** (ביאליק, לממשלת המרש).

לחידוש הזה של השימוש בצירופים הללו בהקשר של שמות עצם מופשטים יש חשיבות רבה. בספרות חז"ל הצירופים הללו מציינים כמות וגודל (מרביים או מזעריים) רק בעצמים מוחשיים שאפשר לכמת אותם. מכיוון ש"מידת" האובייקטים המופשטים אינה מדידה בכלים אובייקטיבים, בספרות חז"ל הצירופים הללו אינם משמשים בלוויית שמות מופשטים. לכן מבחינה פרגמטית נראה כי **כלשהוא** המכוון לכמות **וכלשהוא** המכוון לסוג מייצרים את אפקט האדישות באופן זהה.[53] נשווה למשל בין הפירושים למשפט בדוגמה 45:

45. הוא עלול לעשות את זה **מסיבה כלשהי**

(כל סיבה) אפילו מסיבה חסרת ערך | (כל סוג של סיבה) אפילו מסיבה חסרת ערך

דומה שאין הבדל ממשי בעולם (מבחינת תנאי האמת) בין שני סוגי ההכללות, הואיל והכללה בדבר כל ה"גדלים" של הסיבות והכללה בדבר כל הסוגים של הסיבות בסופו של דבר מייצרות הכללה בדבר אותה הקבוצה – קבוצת כל הסיבות הרלוונטית

53. הדברים הללו גם מתקשרים למה ששמו לב זה מכבר שהחלוקה בשמות מופשטים בין ההוראה הדיסטריבוטיבית ובין ההוראה האטומית שדנו בה לעיל בסעיף 2.2.1 איננה רלוונטית, הואיל והמראולוגיה בשמות הללו איננה ברורה. כך למשל הובא במחקר (למשל בסקירה המופיעה אצל ניקולס, 2002) שמאחר שהסיווג הזה איננו רלוונטי לשמות הללו, יש פערים בין החלוקה הסמנטית (דיסטריבוטיבי/אטומי) ובין החלוקה הדקדוקית (שמות ספירים / בלתי ספירים).

בהקשר. ברקע הזהות עומדת העובדה הפשוטה שבעצמים מופשטים השימוש בערכים סקאלריים של גודל הם במידה רבה מטפוריים.

לנתון הזה עשויה להיות חשיבות להתפתחות הסמנטית במעבר מציון מכליל של כמות או גודל לציון מכליל של סוג. מכיוון שבפועל תנאי האמת של שני הפירושים של המשפט בדוגמה 45 זהים, מתבקש לשקול שמא תנאים של קרבת משמעות מן הסוג הזה עשויים לקדם שינוי סמנטי בצירופי **כלשהוא**. במילים אחרות, השימוש בצירופים הללו עם שמות עצם מופשטים עשוי להיחשב כהקשר מגשר (bridging context)[54] המוביל למעתק בשימוש: מהכללה המכוונת לכמות להכללה המכוונת לסוג, הואיל ומבחינה פרגמטית שני הפירושים מייצרים את אותו האפקט (ומבחינה סמנטית של תנאי אמת לא ברור שיש הבדל). במצב עניינים שכזה מבע הנאמר על כמות עשוי להתפרש כאילו נאמר על סוג, ובזה מתאפשרת ראנליזה סמנטית שבעקבותיה **כל שהוא** נתפרש ככינוי סתמי המכוון לסוג, ולא לכמות דווקא.

לפי שעה, מן המצוי ב״מאגרים״ ראינו שאין בספרות התחייה שימוש בצירופים כדוגמת **כל שהוא** עם שמות עצם מוחשיים שלא במובן של הכמות המזערית.[55] לכן אפשר להציע שההרחבה בשימוש גם לשמות עצם מופשטים וגם להקשרים לא מודאליים חוללה תהליך היסטורי שניכר מאוחר יותר (ככל הנראה לאחר תקופת התחייה). כלומר בשלב הראשון בתקופת התחייה החל שימוש גם עם שמות עצם מופשטים, והם עברו ראנליזה סמנטית והתפרשו כהכללות על הסוג, ובסופו של דבר, לאחר מימוש והכללה של השינוי, עברו הצירופים הללו לשמש גם עם שמות עצם מוחשיים בהכללה המכוונת לסוג. בסופו של התהליך גבר השימוש הזה והפך לפירוש היחיד האפשרי.

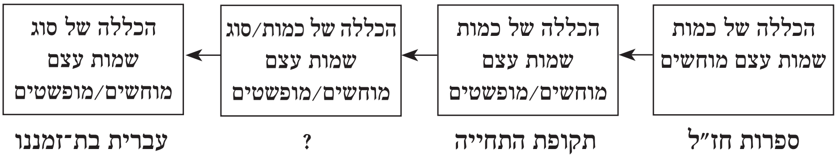


לסיום אני מבקש להראות שגם אם התהליך הזה נכון, וכך אכן השתנתה המשמעות של הצירופים הללו, זו רק תמונה חלקית. אנחנו מוצאים שימוש בצירופים המדוברים בהכללות המכוונות לסוג עוד קודם למאה התשע־עשרה. שימושים מזדמנים בצירופים הללו ככינוי סותם שאינו מכוון לכמות מצויים בלשונם של מחברים מימי הביניים. כך למשל רש״י (בן המאה האחת־עשרה, שחי בצרפת ולמד בגרמניה) משתמש בכמה

54. בק וגרגל, 2015; בר־אשר סיגל, 2019.
55. במחקר עתידי אבחן בטקסטים נוספים מהתקופה הזאת.

מקומות בפירוש למקרא בצירופים הללו בהקשרים שברור בהם שההכללה מכוונת לסוג, ולפעמים אף נלווית לה השתמעות של אדישות:[56]

46. א. וישבו העירה – מטרפולין היתה והוא אומר העירה, **עיר כל שהיא**, אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה (בר' מד 13).
ב. בחרט אנוש – במכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו **אפי' אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם** (יש' ח 1).
ג. הט אזנך שמע דברי חכמים – ללמוד תורה מ**חכם כל שהוא** (מש' כב 17).

כיוצא באלה אנחנו מוצאים בטקסטים מגוונים מימי הביניים:

47. א. כי אין תנועה בלי צער ועצב כי כל תנועה תורה על חסרון דבר. ואפילו על שנוי מקום **כל שהוא** כשמוציאין התיבה ברחובה של עיר בסדר התעניות (עקידת יצחק ויקרא שער סז, ר' יצחק עראמה, ספרד, המאה החמש־עשרה).
ב. "תלמוד לומר: 'היא', מלמד שהיא מטמאה הפוכה". פירוש: בין ישנה בין חדשה, שלא תאמר דוקא ישנה הויא סימן טומאה, כדכתיב "נושנת", אבל חדשה לא, להכי כתב "היא" **כל שהיא** (**ר' אליהו מזרחי** [רא"ם] ויקרא, יג; המאה החמש־עשרה, קושטא).
ג. ככלי – ר"ל ככלי **כל שהוא** אשר כשהוא נאבד אין אדם זוכרו (מצודת דוד לתהלים לא; דוד אלטשולר, המאה השבע־עשרה–שמונה־עשרה, פראג).
ד. ולא ימות וגו' דבר. תרגומו מדעם, כמו אין נגרע מעבודתכם דבר, כלומר **כל שהוא** (עטוואס, דאס גערינגסטע) וממעט יותר ממה שאח"ז לא מת אחד (הכתב והקבלה שמות ט; הרב יעקב צבי ב"ר גמליאל מֶקלנבורג [מעקלענבורג] ראשית המאה התשע־עשרה בגרמניה).

כיצד מסבירים את השימושים הללו בתולדותיה של העברית הכתובה בימי הביניים? מצד אחד אפשר כמובן לתלות את השינויים הללו בתקדימים, בין שמדובר בתקדים מן הארמית הבבלית[57] (חרף ההבדל בתחביר, שכן בארמית הבבלית השימוש המכליל

56. חברי אריאל שוה, ראש מדור הספרות הרבנית במילון ההיסטורי וחוקר לשונו של רש"י, אישר בפניי שהניסוחים הללו מופיעים בכתבי היד המהימנים ביותר של פירוש רש"י למקרא.

57. כמה מחקרים הצביעו על ההשפעה של הארמית הבבלית על העברית החדשה (בר־אשר, תשנ"ו; בר־אשר, תשס"ח, עמ' 383; בר־אשר סיגל ובונה, 2015). אשר לארמית הבבלית עצמה כמובן ראוי לשקול אם במקור השימוש היחיד היה כבבואה לדגם העברי והצטמצם להכללות של כמות, ולאחר מכן חל מעבר גם להכללות של סוג. לפיכך ייתכן שהשינוי הזה התרחש באופן דומה לשינוי שתיארנו בעברית, אם כי בשל מיעוט התיעוד קשה להוכיח לכאן או לכאן.

בדבר הסוג הוא בעיקר פרונומינלי, ואילו בעברית הוא תמיד מגדיר), שראינו לעיל בסעיף 2.4, ובין שמדובר בתקדים ברובד מרובדי העברית (השפעה של לשונו של רש״י). לצד זה כמובן תיתכן השפעה של לשונות הדיבור של הכותבים והעובדה שמגדירים המייצרים הכללה בהקשר של כמות אינם נפוצים בלשונות העולם. וממילא ייתכן שהצורך בכינוי סתמי המקביל למצוי בלשונותיהם גרם לגיוסה של צורה אחרת, המשמשת מגדיר בהופעותיה, למלא את הפונקצייה המדוברת.

לצד האפשרויות הללו יש לשקול את האפשרות שחלו מעתקים פְּנִים־עבריים בעקבות השימוש בצורות הללו גם עם שמות עצם מופשטים, וייתכן שהשינויים הללו חלו שוב ושוב במקומות שונים ובזמנים שונים (כלומר בארמית הבבלית, בלשונו של רש״י ואצל חכמי ישראל לדורותיהם, בכל פעם באופן עצמאי).[58]

בדרך דומה קשה לדעת מה השפיע בסופו של דבר על הדקדוק ועל המשמעות של השימוש בצירופים הללו בעברית החדשה. לפי הנתונים שבידינו עד כה תיעוד השימוש המצוי בעברית החדשה כבר בימי הביניים מצריך לשקול את האפשרות שמדובר בהמשך נסתר לשימושים שכבר רווחו בעברית לפני תקופת התחייה. ברם, אי אפשר לשלול את האפשרות שמדובר בשינויים שהתרחשו בהשפעת לשון האם של מחיי השפה או בתהליכים ששבו והתרחשו בעת התחייה.

לצד שאלת החידוש צריך גם לציין שבהקשר הזה אנחנו עדים לתהליך ארוך שניכרת בו הסדרה:

- הצירופים כדוגמת **כלשהו** הם מגדירים בלבד, ואינם משמשים כביטויים פרונומינליים. זה תהליך מורכב שבו המערכת הסתדרה בדרך הזאת:
  הצירופים **איזשהו** ו**כלשהו** – מגדירים (והם שונים במיקום ביחס לשם).
  WH-שהו (**מישהו**, **משהו**, **מתישהו**, **כמהשהו**, **איכשהו**, **איפשהו**, **לאנשהו**) – כינויים.
- הצירופים כדוגמת **כלשהו** משמשים רק מכלילי סוג ולא מכלילי כמות.

שינויים אלו הם חלק מתופעה כללית יותר של תהליך ההסדרה שהתרחש בעשורים הראשונים של תקופת התחייה. בעקבות תהליך זה התבטלו כפילויות למיניהן – ריבויי שימושים וריבויי תפקודים – והמערכת הלשונית התייצבה במערך שבו פחות מבנים משמשים לאותן הפונקציות, והדקדוק נעשה אחיד יותר ומוגדר יותר.[59]

58. מכיוון שהשימוש הזה נדיר כל כך בפירוש רש״י למקרא, קשה לשער שהוא המקור לשימוש הזה בשאר המקורות.

59. בר־זיו לוי (תשפ״א) אפיינה בצורה חדה את תופעת ההסדרה בעברית החדשה. זו גם התמונה העולה ממחקריה של רשף, 2020.

## 4. סיכום

במאמר הזה ביקשתי להתחקות על גלגולי הצירוף **כל שהוא** מלשון חז"ל ולבחון כיצד השתרש רעהו **כלשהו** בעברית החדשה. הדיון הזה הצריך עיון הן בהוראות של צירופי **כלשהוא/כלשהו** הן בתחביר של ההקשרים שהם מופיעים בהם. כך עלה בידי לזהות שינויים בתוך תקופת חז"ל ולראות כיצד בצירוף הנבנה באופן קומפוזיציונלי משלושה רכיבים חל תהליך של האחדה מורפולוגית, והצירוף הפך ליחידה לשונית אחת – בשימוש של מגדיר וכינוי סתמי.

מלבד זאת הצבעתי על שינוי שחל בעברית החדשה – **כלשהו** הפך למגדיר מכליל של סוג במקום שימושו הקודם בתולדות העברית, מכליל של כמות. ברם, ככל הנראה השינוי הזה התרחש באופן גורף רק במאה העשרים. בלשון הספרות מתקופת התחייה הוראת הצירופים הללו קרובה למה שמופיע בלשון חז"ל אף כי כבר ניכרים בה ניצני השינויים בשימוש (הרחבה לשמות עצם מופשטים וגם הסרת הצמצום מהקשרים מודאליים בלבד), ואפשר לראות בה מעין שלב מעבר בין המצוי בתקופה הקלאסית ובין ההוראה הנפוצה כעת בעברית של ימינו. דומה שנכון לראות בתופעה הזאת ביטוי לרצף שבין העברית הקלאסית לעברית החדשה, ומבחינה מתודולוגית – לאפשרות להשתמש בכלים מן הבלשנות ההיסטורית כדי להסביר את הדרך שבה חל השינוי המדובר בעברית החדשה.

## קיצורים


אבן־שושן = א' אבן־שושן, המלון החדש: המהדורה המשלבת, א–ט, ירושלים תשנ"ז

אגולר־גואבארה ואחרים (בדפוס) = A. Aguilar-Guevara et al., "Semantics and Pragmatics of Indefinites: Methodology for a Synchronic and Diachronic Corpus Study Proceedings of Be-yond Semantics", *Corpus-Based Investigations of Pragmatic and Discourse Phenomena* (Bochumer Linguistische Arbeiten)

אזר, תשנ"ה = מ' אזר, תחביר לשון המשנה, ירושלים תשנ"ה

אלוני, 2007 = M. Aloni, "Expressing Ignorance or Indifference", *Logic, Language, and Computation: 6th International Tbilisi Symposium on Logic, Language, and Computation, TbiLLC 2005 Batumi, Georgia, September 12–16, 2005, Revised Selected Papers*, ed. B. D. ten Cate and H. W. Zeevat, Berlin, 2007 pp. 1–20

אלונסו אובלה ומננדז־בניטו (בדפוס) = L. Allonso Ovalle and P. Menendez-Benito, "Free Choice Items and Modal Indefinites", *The Blackwell Companion to Semantics*, ed. L. Matthewson et al. (forthcoming)

אנדרסן, 1987 = H. Andersen, "From Auxiliary to Desinence", *Historical Development of Auxiliaries*, ed. M. Harris and P. Ramat, Berlin 1987, pp. 21–52

אפשטיין, תשמ"ב = י"נ אפשטיין, פירוש הגאונים לסדר טהרות: עם מבוא והערות, תל אביב וירושלים תשמ"ב

בונט, 1979 = C. H. Bunt, "Ensembles and the Formal Semantic Properties of Mass Terms", *Mass Terms: Some Philosophical Problems*, ed. F. J. Pelletier, Dordrecht 1979, pp. 249–277

בן־יהודה = א' בן־יהודה, מילון הלשון העברית הישנה והחדשה, ירושלים תש"ח

בק וגרגל, 2015 = S. Beck and R. Gergel, "The Diachronic Semantics of English Again", *Natural Language Semantics* 23 (2015), pp. 157–203

בר־אשר, תשנ"ו = מ' בר־אשר, "מקומה של הארמית בעברית החדשה", הלשון העברית בהתפתחותה ובהתחדשותה: הרצאות לרגל מלאות מאה שנה לייסוד ועד הלשון, ירושלים תשנ"ו, עמ' 14–76

בר־אשר, תשס"ח = א"א בר־אשר, "אופיו ומקורו של הדגם 'קטיל לי' בסורית ובארמית בבלית", שערי לשון: מחקרים בלשון העברית, בארמית ובלשונות היהודים מוגשים למשה בר־אשר, ב, בעריכת א' ממן, ש' פסברג וי' ברויאר, ירושלים תשס"ח, עמ' 360–392

בר־אשר סיגל, 2011 = E. A. Bar-Asher Siegal, "On the Passiveness of One Pattern in Jewish Babylonian Aramaic: A Linguistic and Philological Discussion", *Journal of Semitic Studies* 56 (2011), pp. 111–143

בר־אשר סיגל, 2016 = E. A. Bar-Asher Siegal, *Introduction to the Grammar of Jewish Babylonian Aramaic*[2], Münster 2016

בר־אשר סיגל, 2019 = E. Bar-Asher Siegal, "Formal Characterizations of Bridging Contexts", Ms: a Paper Presented at the Conference Formal Diachronic Semantics 4, The Ohio State University, November 2019

בר־אשר סיגל, תשע"ט–תש"ף = א"א בר־אשר סיגל, "ההיסטוריה של המיליות 'אילולי' ו'אלמלי'", לשוננו פא (תשע"ט), עמ' 95–115; פב (תש"ף), עמ' 60–78

בר־אשר סיגל, 2020 = E. A. Bar-Asher Siegal, "A Formal Approach to Reanalysis: The Case of a Negative Counterfactual Marker", *Proceedings of the Linguistic Society of America* 5, 2 (2020), pp. 34–50

בר־אשר סיגל ובונה, 2015 = E. A. Bar-Asher Siegal and N. Boneh, "Reconsidering the Emergence of Non-Core Dative Constructions in Modern Hebrew", *Journal of Jewish Languages* 3 (2015), pp. 309–323

ברויאר, תשמ"ז = י' ברויאר, "על הלשון העברית של האמוראים בתלמוד הבבלי", מחקרים בלשון ב–ג (תשמ"ז), עמ' 127–153
ברויאר, תשס"ב = י' ברויאר, העברית בתלמוד הבבלי לפי כתבי היד של מסכת פסחים, ירושלים תשס"ב
בר־זיו לוי, תשפ"א = מ' בר־זיו לוי, "על תהליכי ההסדרה בהתגבשות העברית החדשה: מילות התנאי הבטל השליליות כמקרה בוחן", לשוננו פג (תשפ"א), עמ' 182–202
ברזנן וגרימשו, 1978 = J. W. Bresnan and J. Grimshaw, "The Syntax of Free Relatives in English", *Linguistic Inquiry* 9, 3 (1978), pp. 331–391
גילון, 1992 = B. S. Gillon, "Towards a Common Semantics for English Count and Mass Nouns", *Linguistics and Philosophy* 15 (1992), pp. 597–639
גרינברג, 2018 = Y. Greenberg, "A Revised, Gradability-Based Semantics for Even", *Natural Language Semantics* 26 (2018), pp. 51–83
דורון, 1999 = E. Doron, "V-Movement and VP-Ellipsis", *Fragments: Studies in Ellipsis and Gapping*, ed. E. Benmamoun and S. Lappin, Oxford 1999, pp. 124–140
דורון, 2016 = E. Doron, "Introduction", *Language Contact and the Development of Modern Hebrew*, ed. Doron, Leiden 2016, pp. 1–22
דיאל, 1998 = V. Dayal, "*Any* As Inherently Modal", *Linguistics and Philosophy* 21 (1998), pp. 433–476
הספלמת', 1997 = M. Haspelmath, *Indefinite Pronouns*, Oxford 1997
כנעני = י' כנעני, אוצר הלשון העברית: לתקופותיה השונות, הובאו בו גם המילים הארמיות והלועזיות המקובלות בלשון העברית החיה והמדעית (בתוספת ניבים מרובים, עתיקים וחדשים), א–יח, ירושלים ותל אביב תש"ך–תשמ"ט
להירי, 1998 = U. Lahiri, "Focus and Negative Polarity in Hindi", *Natural Language Semantics* 6 (1998), pp. 57–125
מאגרים = מאגרים: מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית, maagarim.hebrew-academy.org.il
מופוון, 1984 = S. S. Mufwene, "The Count/Mass Distinction and the English Lexicon", *Chicago Linguistics Society: Parasession on Lexical Semantics* (1984), pp. 200–221
מורשת, תשמ"ג = מ' מורשת, "הנשוא הקודם לשני נושאים בלשון חז"ל עם הערות לעברית החדשה", מחקרי לשון: מוגשים לזאב בן־חיים בהגיעו לשיבה, בעריכת מ' בר־אשר ואחרים, ירושלים תשמ"ג, עמ' 359–378
ניקולס, 2002 = D. Nicolas. "Is There Anything Characteristic About the Meaning of a Count Noun?", *Revue de la lexicologie* 18–19 (2002), pp. 125–138

**נלדקה, 2001** = T. Nöldeke, *Compendious Syriac Grammar*, Winona Lake 2001 (1904)

**סגל, תרצ״ו = מ״צ סגל, דקדוק לשון המשנה, תל אביב תרצ״ו**

**סולט, 2007** = S. Solt, "Few More and Many Fewer: Complex Quantifiers Based on Many and Few", *Proceedings of the ESSLLI 2007 Workshop on Quantifier*, Dublin 2011, www.leibniz-zas.de

**סוקולוף, 2002** = M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic of The Talmudic and Geonic Periods*, Ramat Gan 2002

**סימיק (בדפוס)** = R. Šimík, "Free Relatives", *The Wiley-Blackwell Companion to Semantics*, ed. D. Gutzmann et al. (in press)

**סינקוף, 1996** = N. Sinkoff, *Tradition and Transition: Mendel Lefin of Satanów and the Beginnings of the Jewish Enlightenment in Eastern Europe, 1749–1826*, Ph.D. dissertation, Columbia University, 1996

**ספיר = א׳ אבניאון (עורך ראשי), מילון ספיר, מילון עברי–עברי מרוכז בשיטת ההווה, [אור יהודה] 1997**

**פולה, 1918–1919** = L. Foulet, "Études de syntaxe française, I: Quelque", *Romania* 45 (1918–1919), pp. 220–249

**פלטייר, 1975** = F. J. Pelletier, "Non-Singular Reference: Some Preliminaries", *Philosophia* 5, 4 (1975), pp. 451–465

**קאסאווסקי, תשי״ז = ח״י קאסאווסקי, אוצר לשון המשנה, ב, ירושלים תשי״ז**

**קדמון ולנדמן, 1993** = N. Kadmon and F. Landman, "Any", *Linguistics and Philosophy* 16 (1993), pp. 353–422

**קיין, 2005** = R. S. Kayne, "On the Syntax of Quantity in English", *Movement and Silence*, New York 2005, pp. 176–214

**קירקיה, 2006** = G. Chierchia, "Broaden Your Views: Implicatures of Domain Widening and the Logicality of Language", *Linguistic Inquiry* 37 (2006), pp. 535–590

**קפוניגרו, 2003** = I. Caponigro, *Free Not To Ask: On the Semantics of Free Relatives and WH-Words Cross-Linguistically*, Ph.D. dissertation, University of California, 2003

**קריפקה, 1995** = M. Krifka, "The Semantics and Pragmatics of Polarity Items", *Linguistic Analysis* 25 (1995), pp. 209–257

**קרצר ושימויאמה, 2002** = A. Kratzer and J. Shimoyama, "Indeterminate Phrases: the View from Japanese", *The Proceedings of the Third Tokyo Conference on Psycholinguistics*, ed. O. Yokio, Tokyo 2002, pp. 1–25

**רב מילים = מילון רב מילים, בעריכת י׳ שוויקה, ירושלים תשנ״ז**

רוברטס, 2012 = C. Roberts, "Information Structure in Discourse: Towards an Integrated Formal Theory of Pragmatics", *Semantics and Pragmatics* 5 (2012), pp. 1–69

רשף, 2020 = Y. Reshef, *Historical Continuity in the Emergence of Modern Hebrew*, Lanham, MD 2020

שוורצ'יילד, 2006 = R. Schwarzschild, "The Role of Dimensions in the Syntax of Noun Phrases", *Syntax* 9 (2006), pp. 67–110